

BARNDOM, UTBILDNING
OCH SAMHÄLLE

Examensarbete i fördjupningsämnet fritidspedagogik

15 högskolepoäng, grundnivå

I vilken utsträckning planeras och genomförs de
olika estetiska ämnena på fritids?

*To which extent are the different aesthetic subjects planned and
implemented in the extended education?*

Julia Elmskog

Grundlärarexamen med inriktning mot arbete i
fritidshem, 180hp
Datum för slutseminarium (2024-11-28)

Examinator: Peter Lilja
Handledare: Dorota Lembrér

Förord

Arbetet med denna studie har varit mycket intressant och lärorikt samtidigt som det även har haft sina mer ansträngande stunder. Mitt intresse för frågeställningen som denna studie är baserad på, väcktes i samband med mina VFU-perioder då jag upplevde att det var ganska stor skillnad i hur noga skolorna planerade för de olika estetiska ämnena. Jag upplevde att prioriteringen för de olika ämnena var relativt ojämn och tex fick ofta bild och lek väldigt mycket tid, medan musik och drama kom lite i skymundan. Eftersom jag själv alltid har haft ett stort intresse för alla de estetiska ämnena, var detta en frågeställning som intresserade mig mycket och på så sätt lade det till en grund för detta forskningsarbete.

Min tanke var från början inte att jag skulle göra detta examensarbete ensam, men då den person jag skulle skriva med hoppade av utbildningen när arbetet satte igång, hade jag inte så mycket val än att göra arbetet på egen hand. Det har på så sätt varit mer utmanande och tidskrävande, samtidigt som det även varit både givande och stärkande för mig. Jag vill tacka min handledare för kontinuerligt stöd genom arbetets gång, de fritidspedagoger som ställt upp på intervjuer och som gjort denna studie möjlig, samt min partner för stort genomgående stöd och pepp under arbetets gång.

Abstrakt

Syftet med mitt examensarbete är att undersöka hur pedagoger på fritids planerar för och genomför de olika estetiska ämnen på fritidshemmet. Jag har undersökt vilken balans som finns, dvs om vissa estetiska ämnen får mer fokus och tid än andra och isåfall vad som ligger till grund för detta. Om det i så fall är brist på material, plats eller tid, eller om det är brist på intresse hos fritidspedagogerna? Studien har sin grund i den kvalitativa forskningen då jag använt mig av sådan metod i form av semistrukturerade intervjuer. Detta har jag gjort med syftet att skaffa mig en helhetsuppfattning. Studien har baserats och utförts utifrån följande fyra frågeställningar. *Hur ofta erbjuds de olika estetiska ämnena och vilken balans finns mellan dem i verksamheten? Hur försöker pedagogerna bemöta elevernas intressen och behov, samt utmana och inspirera dem till nya upptäckter? Vad underlättar och vad försvårar pedagogernas arbete och planering kring de estetiska ämnena? Hur arbetar pedagogerna med estetiska arbetsformer ur ett pragmatiskt perspektiv.* Till stöd för analysen av min studie har jag använt mig av teorin pragmatism och därmed även John Deweys idéer kring estetiken då han ses som tillämparen av just pragmatismen. Studiens resultat visar först och främst att planeringen påverkas mycket pga covid-19 och att fritidshemmen inte längre kan utföra undervisningen på de sätt de tidigare har gjort. Det estetiska ämnet bild som tidigare varit det som fått mest fokus tidigare enligt pedagogerna, har i stor utsträckning fått tonas ner i samband med att man tvingats vistas mycket utomhus. Detta har i sin tur gett mer utrymme och tid för tex musik och dans då det är lättare ämnen att genomföra utomhus på skolgården. Bortsett från den pågående pandemin som på ett tydligt sätt varit omtumlande för undervisningen och dess möjligheter, kan man dra till slutsats att det även finns utmaningar för fritidshemmet i att de antingen inte har egna salar, eller att de utrymmen de har är för små i relation till antalet elever, vilket i sin tur skapar svårigheter att genomföra vissa estetiska ämnen som tex drama i form av teater och föreställningar, något som många säger att de egentligen gärna vill kunna göra.

Nyckelord: Bild, Drama, Estetisk verksamhet, Fritidshem, Lek, Musik, Pragmatism, Teater.

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1. Syfte och frågeställningar	7
2. Tidigare forskning	10
2.1. Estetiska lärprocesser och estetik	10
2.2. Forskning	11
2.3. De estetiska ämnenas betydelse	13
2.2.1. Drama	14
2.2.2. Musik	15
2.2.3. Bild	16
2.2.4. Lek	16
3. Teori	17
3.1. Pragmatismen	17
3.2. John Dewey	18
3.3. Användning av begrepp i studiens analys	20
4. Metod	20
4.1. Val av metod	20
4.2. Urval	21
4.3. Datainsamling och analysmetod	22
4.4. Etiska överväganden	23
5. Resultat och analys	25
5.1. Estetiska arbetsformer i undervisningen	25
5.1.1. Solen	26
5.1.2. Molnet	27
5.1.3. Regnbågen	29
5.1.4. Problematisering av pedagogernas utbildningsbakgrund	31

5.2 Möjligheter och hinder	32
5.2.1 Möjligheter	32
5.2.2 Hinder	36
5.3 Planering och variation av estetiska ämnen	39
5.3.1 Fritidshemmens veckoplanering	40
5.3.2 Elevers och pedagogers intresse	43
6. Diskussion	49
6.1 Slutsatser	49
6.2 Jämförelse med tidigare forskning	50
6.3 Reflektion av metodval	51
6.4 Förslag på vidare forskning	52
7. Referenser	53
8. Bilagor	57
Bilaga 1-4 - informationsbrev/samtyckesblankett	57
Bilaga 5 - Intervjufrågor	61

1. Inledning

I detta examensarbete kommer jag att studera i vilken utsträckning de olika estetiska ämnena drama, musik, bild, dans och lek erbjuds i fritidsverksamheten, samt hur pedagoger reflekterat kring planering för dessa. Att lek kan ses som ett estetiskt ämne är kanske inte det första man tänker på men då leken präglar stor del av fritidsverksamheten, blir den aktuell även i samtal om estetiska lärprocesser. Leken som estetisk uttrycksform skrivs även i läroplanen (2022), där det står att "skapande genom olika *estetiska uttrycksformer*, till exempel lek, bild, musik, dans och drama" ska vara en del av fritidshemmets undervisning (Skolverket, 2022, s.27). Med grund i detta kommer studien därmed även att behandla leken som estetisk lärprocess. Även ämnet idrott kommer i studien att komma på tal, då specifikt en av skolorna hade ett övertagande idrottsintresse, som både direkt och indirekt påverkade de estetiska ämnenas roll i verksamheten. Idrotten kan även ha sin koppling till estetikens dans, då man genom rörelse till viss del kan nudda detta ämne. Dessa aspekter gjorde det därmed intressant och relevant för studien att benämna idrotten i analysen.

Studien genomförs på tre friskolor i Sverige, som valts ut med anledning att jag vill vidga mina vyer och kunskaper, efter att jag endast haft VFU (verksamhetsförlagd utbildning) på kommunala skolor. Samtliga grundskolor i Sverige skall uppfylla Lg11s mål och riktlinjer (REF) och även om skolformen är samma kan det pedagogiska arbetet och planeringen möjligen skilja sig åt. Denna studien har dock inte fokus på att undersöka skillnaden mellan dessa olika skolformer, men kan möjligen ligga till grund för vidare forskning av ett sådant område. I fritidshemmets styrdokument och centrala innehåll skrivs det bland annat att undervisningen ska "[...]främja elevernas fantasi och förmåga att lära tillsammans med andra genom lek, rörelse och skapande genom estetiska uttrycksformer[...]" (Skolverket, 2022, s. 25). Denna hänvisning ligger delvis till grund för mitt forskningsområde.

Efter att jag har genomfört verksamhetsförlagd utbildning (VFU) på två skolor, har jag reflekterat över en obalans kring hur de estetiska ämnena planeras och erbjuds på fritidshemmet. Jag har noga noterat att de flesta fritidspedagogers planering av undervisningen omfattade ämnet bild dagligen medan tex drama planerades och genomfördes i mindre utsträckning. Att elever får möjlighet till att pröva på och delta i de olika estetiska ämnen är en viktig del som inte bara

främjar fantasin, utan även skapar förutsättningar för framtiden. Tex skriver SOU (1999:63, s.55) att vi dagligen från olika håll möts av budskapet att arbetslivet ställer krav på ett flexibelt tänkande och kreativitet för att människan både ska hålla jämna steg med samhällsutvecklingen och vara uppfinningsrik. Fantasi och skapande utgör nämligen grunden för varje kreativ aktivitet.

Med en betoning på estetiska ämnen, har pedagogernas planering en betydelse för att kunna, som skrivet i läroplanen (2022, s.8), “stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt deras vilja att pröva och omsätta idéer i handling och lösa problem”. Med utgångspunkt i bland annat detta, ska jag fokusera på pedagogernas planering av just de estetiska ämnena på fritids. Vilka, och hur mycket tankar finns på de estetiska lärprocesserna? Vad försvårar arbetet och vad underlättar? Görs det pedagogiska planeringar? Hur stimuleras eleverna till en meningsfull fritid genom de estetiska ämnena? Detta är frågor som jag vill finna svar på i min studie. Förutom den forskning som kommer att presenteras nedan, har även studien sitt stöd i läroplanen (Skolverket, 2022, s.25) där det står att fritidshemmet har som syfte att “stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda eleverna en meningsfull fritid.”

Genom att analysera den insamlade empirin i relation till pragmatismen och närmare bestämt dess främsta förespråkade John Dewey, kommer jag kunna synliggöra och jämföra de estetiska lärprocesser som framkommer i empirin. Den pragmatiska synen på lärande handlar i största del om sambandet mellan tanke och handling och hur det praktiska lärandet, i detta fall genom estetiken, är av stor vikt för ett värdefullt lärande.

1.1. Syfte och frågeställningar

Syftet med mitt examensarbete är att undersöka hur pedagoger på fritids planerar för och berör de olika estetiska ämnena på fritidshemmet. Hur mycket tid väljer pedagogerna att lägga på respektive ämne och planering kring detta? Ytterligare syfte med studien är att urskilja de möjligheter och hinder som pedagogerna upplever finns i relation till att kunna utföra estetiska aktiviteter. Vilken tillgång finns det av material, yta osv? Studier kring hur man berör de estetiska ämnena på fritidshemmen är ett i princip obeforskat område och den största delen av de studier som gjorts i estetik har sitt fokus på skolan. Precis som skolan, ska

även fritidshemmet vila på vetenskaplig grund och för att detta ska kunna ske, behövs forskningsområdet markant vidgas. Med utgångspunkt i både detta, samt min egen observation av obalansen kring hur ofta de estetiska ämnena erbjuds för eleverna, är mitt forskningsområde högst relevant och kan agera som en ingång för framtida forskning. Fritidshemmet har med tiden utvecklats till en mer och mer styrd verksamhet som med egen läroplan, tydligt har sina riktlinjer om syfte och centralt innehåll. I läroplanen (2022) benämns den verksamhet som ska bedrivas i fritidshemmet som “undervisning”, där omsorg, utveckling och lärande utgör en helhet (Skolverket, 2022). Med hänvisning till detta kommer även jag i studien att benämna verksamheten som “undervisning” i relation till de estetiska ämnena, även om innebörden skiljer sig från den undervisning som bedrivs i skolan. I fritidshemskontext menas alltså de planerade aktiviteter och inslag av estetiska ämnen som berörs i verksamheten.

Studien har sin grund i den kvalitativa forskningen då jag kommer att använda mig av semi-strukturerade intervjuer. Detta har jag gjort med syftet att skaffa mig en helhetsuppfattning där jag genom att hitta samband, samt jämföra olikheter kan analysera och dra slutsatser av empirin. I analysen kommer jag ur ett pragmatiskt perspektiv analysera de estetiska lärprocesser som framkommer, samt hur dessa i enlighet med tillhörande begrepp utgör likheter och skillnader med den estetik och praktiska lärande som John Dewey förespråkade.

Till ytterligare stöd för studiens syfte kan vi i läroplanen (Lgr 22, s.9) läsa att “Eleverna ska få uppleva olika uttryck för kunskaper. De ska få pröva och utveckla olika uttrycksformer och uppleva känslor och stämningar. Drama, rytmik, dans, musicerande och skapande i bild, text och form ska vara inslag i skolans verksamhet. En harmonisk utveckling och bildningsgång omfattar möjligheter att pröva, utforska, tillägna sig och gestalta olika kunskaper och erfarenheter.” (Skolverket, 2022, s.9)

Studien kommer att baseras och utföras utifrån följande fyra frågeställningar:

- *Hur ofta erbjuds de olika estetiska ämnena och vilken balans finns mellan dem i verksamheten?*

- *Hur försöker pedagogerna bemöta elevernas intressen och behov, samt utmana och inspirera dem till nya upptäckter?*
- *Vad underlättar och vad försvårar pedagogernas arbete och planering kring de estetiska ämnena?*
- *Hur arbetar pedagogerna med estetiska arbetsformer ur ett pragmatiskt perspektiv*

2. Tidigare forskning

I detta kapitel kommer jag att redogöra för den forskning som ligger till grunden för arbetet, samt redogöra för de estetiska ämnenas viktiga aspekter i relation till elevers lärande och kreativa tänkande. Mitt fokus riktas mot pedagogens planering av undervisning i de estetiska ämnena. Utifrån litteraturläsning finner jag att forskning kring planering av fritidsverksamhet är begränsad då det mesta som forskats kring har sitt fokus på den ordinarie skoltiden. Ludvigsson och Falkner (2016) skriver i sin artikel *Fritidshem och fritidspedagogik - en forskningsöversikt* att detta sannolikt beror på att både yrket och verksamheten fortfarande är relativt ungt. De belyser även vikten av att fler områden borde beforskas, då den forskning som finns idag mestadels berör pedagogernas profession, medan forskning om till exempel elever eller föräldrar inte finns i någon större utsträckning. Dessutom berättar han att det fram till 2014, endast fanns forskning utifrån lärarnas perspektiv (Falkner, Ludvigsson 2016). Forskningsarenan för fritidshem är som sagt begränsad och ännu mer forskningen kring de estetiska ämnena. Den forskning jag hittat om de estetiska ämnena är mestadels gjord med utgångspunkt i skolan eller det specifika ämnet, vilket skiljer min forskning från tidigare forskning. På grund av detta har jag behövt utöka min sökning av forskning till förskolan och skolans verksamhet, för att i min studie kunna presentera en stabilare teoretisk grund. De likheter som finns mellan min studie och tidigare forskning är mestadels betoningen av de positiva effekter som kreativa ämnena har på elevers inläring, samt dess påverkan på elevers självutveckling. Även kopplingen till pragmatismen och Dewey är återkommande när man talar om de estetiska ämnena, vilket även i min studie kommer att ha en central del. Vidare förklaring av teorin, Dewey och tillhörande begrepp i relation till min studie görs i avsnitt 3.

2.1. Estetiska lärprocesser och estetik

Estetik innefattar upplevelser som fås genom sinnesintryck. Karlsson och Tarja (2014) menar att det i estetiska ämnen genereras kunskap med och genom olika former av gestaltning. I begreppet estetiska lärprocesser sammanförs en kreativ process med estetiska uttrycksformer och det lärande som då uppstår. Det estetiska lärandet bidrar eleven med en frihet att bearbeta, ta sig till och använda information, tankar och känslor utifrån sig själva. Detta är viktigt då det ger elever

olika verktyg för att uttrycka sina tankar och känslor på olika vis, som i sin tur ökar deras kommunikationsfärdigheter. (Karlsson, Tarja, 2014) Karlsson och Tarja hänvisar även till designforskare Lindstrand och Selander (2009) som beskriver estetiska lärprocesser på ett liknande sätt som två dimensioner där det ena är didaktiskt och det andra handlar om det estetiska som en aspekt av allt lärande. Begreppet estetiska lärprocesser används för att framhäva lärandeperspektivet i det estetiska skapandet. Pedagogerna ska fasthålla någon form av pedagogisk kontext och utgångspunkt och där blir skillnaden att det skapande lärandet står i centrum för uppmärksamheten istället för den skapande yrkesutövningen, som kanske mer står i centrum för någon som är konstnär. (Lindstrand & Selander, 2009)

2.2 Forskning

Canada's center of science and education (2018) har publicerat en artikel där de har samlat forskning om den estetiska undervisningen i Taiwan, samt vikten av detta. De börjar med att skriva om vikten av estetisk undervisning och hur estetisk förmåga i människors liv är lika viktigt som luften vi andas. De skriver även att estetisk utbildning är av stor betydelse för att främja kulturell mångfald och utveckling av barn både fysiskt, mentalt och emotionellt, samt deras personlighet. (Canadian center of science, 2018)

I Taiwan har man stort fokus på de estetiska ämnena redan i förskolan och utbildningsministeriet har fastställt följande mål för de estetiska områdena:

- “To like to explore the beauty of things”
- “To enjoy aesthetic experience and artistic creation”
- “To display rich imagination”
- “Respond to the feelings and preferences of artistic creation” (Canadian center of science, 2018)

Om man jämför med Sverige så finns det både likheter och skillnader. Även vi har estetisk undervisning redan i förskolan men det som skiljer sig åt är hur målen är formulerade i läroplanen. I Taiwan formuleras målen ovan som att eleverna ska kunna “njuta av estetiska upplevelser” och “tycka om och utforska skönheten med saker”, medans vi i Sverige har formuleringen att eleverna “ska ha förmåga att...” exempelvis skapa, uttrycka och kommunicera

osv (Lgr 22). Även om det i sig är lika så verkar vikten i Taiwan mer ligga på att eleverna ska lära sig att uppskatta och intressera sig för den estetiska verksamheten, dvs att fokuset ligger på det emotionella, medans vi i Sverige mer fokuserar på att de ska lära sig fysiska kunskaper, där den emotionella upplevelsen, om man tycker om det eller inte, inte har lika stor betydelse.

I en artikel från “Ching Kuo Institute of Management and Health” i Taiwan, skriver Yi-Huang (2020) att man genom att lära eleverna att uppskatta skönheten i livet genom estetisk utbildning, kommer främja “estetisk intelligens” för barn i Taiwan. Han menar på att detta kan berika elevernas estetiska läs- och skrivkunnighet, samt ge dem en önskan att uppfatta och uppskatta vackra saker, så att de kan växa till världsmedborgare.

Det är intressant hur man i Taiwan verkligen ser på livet som den fantastiska och vackra sak det är, och hur man redan i så tidig ålder lägger ett sådant stort fokus på att lära barnen att uppskatta och omfamna just detta med syftet att de ska utvecklas till att bli goda medborgare. Enligt mig är detta något väldigt vackert och positivt som jag absolut tycker att fler länder ska ta efter.

En internationell forskning av Anne Bamford (2009), visar på att länder som satsar på bra estetisk verksamhet i utbildningen, presterar överlag bättre i både internationellt jämförande undersökningar som PISA, samt i undersökningar av elevers allmänna hälsa och sociala funktion. (Rohlin, 2013) Bamfords forskning (2009), visar på två olika sätt för estetiskt lärande. Det ena är “lärandet till estetiken” och beskriver ett stabilt systematiskt lärande av färdigheter som olika sätt att tänka, framställa och presentera i de olika ämnena. Detta menar Bamford (2009) bidrar till olika positiva effekter, bland annat en förbättrad attityd till skola och lärande, samt en förbättrad kulturell identitet och känsla av välbefinnande. Det andra kan beskrivas som “lärandet genom estetiken” och beskriver när man använder den kreativa och konstnärliga pedagogiken för att undervisa, oavsett vilken läroplan det gäller. Detta menar Bamford förbättrar undervisningen och ger de positiva effekterna av bland annat ett minskat missnöje i skolan, samt att det positivt främjar den kognitiva förmågan att självmant lättare kunna applicera sina kunskaper i de situationer eller tillfällen det behövs. (Bamford, 2009)

En studie gjord av Areljung (2019), visade att naturvetenskap i kombination med de estetiska ämnena i förskolan, gjorde det möjligt för elever att utveckla sin kreativitet, problemlösning och samhörighet med omvärlden. Eleverna fick lära sig växtprocessen från ett frö till en planta genom att både själva plantera och ta hand om plantan, gestalta växtprocessen kroppsligt, samt skapa i bild kring ämnet. Studien visar exempel på hur användningen av estetiska uttryck kan bidra till barns lärande, samt kring hållbar utveckling. (Areljung, 2019)

Både i studien av Areljung (2019), samt i Bamfords studie (2009) visar resultaten på hur man genom estetiska arbetsformer kan främja ett mer värdefullt lärande och bidra till utvecklingen av viktiga egenskaper. Genom att kombinera teoretiskt och praktiskt lärande, skapar man en kunskapsmässig bro som Dewey (2005) menar är en nyckelfaktor i all utbildning.

Mina ambitioner med denna studie är både att börja täcka det forskningsgap som just nu finns gällande de estetiska ämnena på fritids, men även att öppna upp för vidare forskning om ytterligare forskning om ämnet i större kontext. Min studie utökar även forskningen i den ännu markant strama forskningsarenan för fritidshem, vilket kan ses som en viktig byggsten för en bredare forskningsbaserad undervisning i framtiden, trots studiens mindre storlek.

2.3. De estetiska ämnenas betydelse

För att ge bakgrund till och vidare presentera mer ingående om respektive estetiskt ämne i relation till undervisningen och dess betydelse, kommer de nedan att beröras var och en för sig.

Wikström (2003) berättar i sin bok "Estetik och omvårdnad" att det finns många forskare som påvisat konstens pedagogiska betydelse inom olika utbildningar. Förutom Dewey som tidigare nämnt, finns även bland annat forskaren Monroe Beardsley som visat att den tvetydighet som finns i de olika estetiska uttrycksformerna stimulerar och utvecklar fantasin. Ytterligare två forskare vid namn John Woodcock och Bruderle Valiga, betonar båda att de undervisningsstrategier där de olika konstformerna är en del av undervisningsmodellen är inspirerande för de studerande, samt utvecklar den kreativa förmågan.

2.2.1. Drama

Drama har både ett estetiskt och kommunikativt syfte. (Schantz, 2013). Det estetiska syftet handlar om den dramatiska gestaltningen och rollspelet i olika pedagogiska sammanhang, både i lek och skolarbete. Medan det kommunikativa syftet handlar om teater som språk och konstform. Genom drama och teater kan man som pedagog på ett pedagogiskt sätt undersöka, bearbeta och lära sig saker och ting genom gestaltande inlevelse och upplevelse. Att förstå olika perspektiv, roller, relationer och positioner genom att vända, vrida och prova på dessa, kan på ett pedagogiskt sätt hjälpa till att skapa en större förståelse för att det finns olika sätt att uppfatta världen på, samt att det finns många sätt som kan vara rätt, t.ex. (Schantz, 2013).

Sternudd (2000) har genom att studera dramalitteratur kunnat urskilja fyra olika perspektiv som återkommer i beskrivningarna om dramapedagogik. Dessa sammanfattar de olika inriktningarna som det dramapedagogiska arbetet har haft genom åren och är följande:

- Det första perspektivet är “det personlighetsutvecklande” och handlar om att stimulera barnets naturligt dramatiska uttryckssätt. Det existerar redan en egen konstform hos barn som de själva använder för att förstå sig själv och sin omvärld. Här blir pedagogernas uppgift att skapa möjligheter för barnen att upptäcka och utveckla detta uttryckssätt. Ett exempel på hur barnen använder detta är att de genom lek utforskar omvärlden och med tiden utvecklar och avancerar sina lekar från tex titt-ut till roll-lekar.
- Det andra perspektivet är “det kritiskt frigörande”. Detta perspektiv har mindre fokus på självreflektion och handlar mer om reflektion över framtida handlande i syfte att förändra samhället. Här blir pedagogens uppgift istället att använda det dramapedagogiska arbetssättet för att synliggöra samhällsliga sammanhang. Dvs att till exempel få eleverna att undersöka hur problem hänger ihop med sociala förhållanden. Den demokratiska potentialen blir här att erövra verktyg för att i ord och handling undersöka till exempel maktrelationer, hur förtryck kan hävas och hur ett solidariskt samhälle skapas.
- Det tredje perspektivet kallas “det konstpedagogiska” och inom detta finns två mål. Det första är att individerna i interaktion med andra och med hjälp av agering utvecklar sin personlighet, sociala samarbetsförmåga, samt sin kreativa uttrycksförmåga. Det andra målet är att deltagarna tillsammans skapar en gemensam produkt, dvs en föreställning.

Här är alltså det främsta arbetssättet teaterformen där även hjälptekniker som övningar, improvisationer, rollspel och forumspel hör till.

- Det fjärde och sista perspektivet är “det holistiskt lärande” där uppfattningen är att meningsfull kunskap skapas då individen upplever problematiken på en subjektiv känslomässig nivå samt ges redskap att bearbeta upplevelserna på kognitiv nivå. Det handlar om insiktskunskap och förändring av individernas attityder till olika problem. Man fokuserar på det underliggande temat av ett problem. Huvudsakligen används rumsspel där tex individerna blir delaktiga i en kollektiv och kommunikativ process där kunskap om verklighetens olika aspekter bearbetas och där ett meta-tänkande utvecklas som grundas på både känslomässig och intellektuell förståelse. Den demokratiska potentialen här är att ge individerna verktyg för att förstå den universella, mänskliga meningen bakom problem av naturvetenskaplig, samhällsvetenskaplig och humanistisk art. (Sternudd, 2000)

En viktig del för en givande dramaundervisning är planering. Speciellt i början handlar ledarskapet om att skapa en trygghet och stabilitet så att deltagarna vågar samspela och uttrycka sig i gruppen, samt släppa loss sin fantasi. Detta uppnår lättast med hjälp av välplanerade lekar och dramaövningar där eleverna kan lära sig att samspela, utvecklas och gestalta med hjälp av den dramatiska formen. Det är viktigt att man som ledaren har 100% koll på både hur man ska introducera och förklara lekarna, samt hur de går till, detta gör också eleverna mer benägna att känna motivation för det som ska göras. (Rasmusson & Erberth, 2008)

2.2.2. Musik

Musik och att skapa musik är en estetisk kommunikation som handlar om att analysera, förstå, genomskåda och leka med de sociala, kulturella och tidstypiska beskrivningar av det aktuella samhället. (Thorgersen, 2013) I takt med den digitala utvecklingen, har musiken fått allt större betydelse i våra liv. Detta då vi dagligen exponeras för musik på olika sätt, allt från reklamer, filmer, sociala medier och tv-spel. Den digitala utvecklingen gör det möjligt för oss att kunna lyssna på musik via flera olika enheter och på flera olika sätt, vilket gör att musiken är tillgänglig för oss nästan var vi än är. Detta estetiska ämne har därmed fått större arena som ett verktyg för kommunikation och uttryck i samhället.

En forskningsstudie av professor Torkel Klingberg (2011) vid Karolinska institutet visar även att just musicerande är den aktivitet som använder flest delar av hjärnan samtidigt. Hans forskning visar även att musikutövning stärker arbetsminnet och främjar såväl elevers läs- och skrivutveckling, samt samarbetsförmåga.

2.2.3. Bild

Rohlin (2013) skriver att estetiska lärprocesser förenar det pedagogiska och det konstnärliga på så sätt att lärande består av både teoretiska och estetiska dimensioner, där intellektuella och sinnliga upplevelser samverkar. Bild och estetiskt skapande är därmed ett bra lär- och kommunikationsverktyg för att ge form åt, kommentera och reflektera över händelser och upplevelser, fenomen och kvaliteter i livet.

Det finns flera exempel på områden där kompetenser som kan utvecklas inom bild och de andra estetiska ämnena har stor betydelse. Det processorienterade arbetssätt som enligt kursplanerna ska känneteckna undervisningen ger potentiellt utrymme för att stimulera elevers kreativitet, vilja till att pröva egna idéer och lösa problem. Skolan skulle därmed genom denna undervisning kunna bidra till att eleverna utvecklar ett förhållningssätt som främjar till exempel entreprenörskap. (Åsén, 2018)

2.2.4. Lek

Inom utvecklingspsykologin anses leken vara viktig för den intellektuella utvecklingen. (Karlsson & Tarja, 2014) Leken förbereder för högre mentala stadier och kan, tillsammans med fantasin, leda till kreativitet och nyskapande. Psykoanalytiker menar att upplevelser, erfarenheter och känslor kan bearbetas i lek och att leken därför har en terapeutisk funktion. Leken framstår även som en socialisationsfaktor, det vill säga ett sätt att anpassa sig till omgivningens regler och förväntningar. (Karlsson & Tarja, 2014).

Leken kan även betraktas som en del av det estetiska ämnet drama då det ger det lekande barnet rum att genom rollspel gestalta livet och alla dess mysterier, det möjliga och det omöjliga, samt både historien och framtiden.

Elvstrand (2019) menar att barn lär sig i leken genom att pröva, utforska och att använda sig av sin fantasi. De lär känna både sig själva och andra, utvecklar självförtroende, och sina kunskaper att

kommunicera. Elvstrands studie visar att elever i fritidshem ges möjlighet att utveckla olika fysiska, sociala och språkliga kompetenser, samt att en variation i förhållande till detta är mycket viktig. Detta då elever lär sig på olika sätt och om olika saker i olika lekar beroende på hur deras vardagliga liv ser ut, vilka eventuella svårigheter som finns eller pga vilka intressen de har (Elvstrand, 2019). Fritidshemmets fysiska och materiella förutsättningar kan på olika sätt bidra till olika lärande. Detta kan kopplas till estetiska lärprocesser på så vis att det handlar om lärandeperspektivet och hur man som pedagog kan planera sin undervisning på ett sätt som med hjälp av estetik på olika sätt, kan främja elevernas lärande, men också fantasi och kreativitet.

3. Teori

I detta kapitel kommer jag att fördjupa mig i pragmatism, som är den teori som ligger till grund för studien och dess analys. Pragmatism som teori för studien anses lämplig då det pragmatiska perspektivet används för att analysera lärandeprocesser och kännetecknas speciellt av sin syn på estetik och dess lärande. John Dewey kommer i teori och analys ha en stor roll då han anses som den mest kända och inflytelserika förespråkaren för pedagogisk pragmatism. De pragmatiska begrepp som kommer att redogöras för är; learning by doing, holism, dualistiskt betraktelsesätt, samt dialektiskt betraktelsesätt.

3.1. Pragmatismen

Pragmatiken är ett perspektiv som kan användas för att analysera lärandeprocesser och hur de framträder i samtal och i handling. Pragmatismen kännetecknas av en syn på estetik som ett specifikt sätt för människor att, med sina sinnen, uppleva en känsla av samhörighet mellan sig själv och den omgivande världen. Lärandet i detta perspektiv handlar mer om att skapa och förändra vanor som i sin tur gör att vi utvecklas, än att avbilda och representera verkligheten. På så sätt är lärandet något som sker hela tiden och därför betraktas lärandet här som en av människans mer grundläggande vanor, då vi aldrig behöver lära oss att lära. Ur ett pragmatiskt

perspektiv handlar den viktiga frågan om vad vi lär oss i en viss situation och hur det påverkar hur vi kan lära oss i fortsättningen. (Lindstrand & Selander, 2009)

Teorin kommer i min studie ha som syfte att analysera planeringar och lärande som framkommer av de kvalitativa intervjuerna. Utifrån pragmatismen och dess tillhörande begrepp kommer jag kunna dra slutsatser, hitta samband och synliggöra skillnader mellan den verksamhet som bedrivs och det pragmatiska arbetssätt som John Dewey förespråkade.

3.2. John Dewey

Vem var han? John Dewey var en amerikansk filosof och pedagog, som med sina arbeten la den teoretiska grunden för den progressiva pedagogiken i USA. I många länder, inklusive Sverige, har många av de progressiva idériktningar som formulerats, varit inspirerade av hans utbildningsfilosofiska texter. Förutom att Dewey levde i princip hela sitt liv i den akademiska världen som universitetsprofessor, var han också mycket engagerad i samhällslivet utanför. Under sin tid som filosofiprofessor på University of Chicago startade han en försöksskola som kom att bli den mest omtalade under denna tid. Här skrev han sina mest kända pedagogiska verk som programformulerare på denna skola. På så sätt blev Dewey lärofader för den progressiva pedagogiken och fick därigenom ett stort inflytande på skolfrågor världen över. (Dewey, 2004)

I sitt välkända estetiska arbete "*Art as experience*" från 1958 beskriver John Dewey den estetiska aspekten av en upplevelse som den särskilda känslan av uppfyllande som uppstår när en situation genomlevs och tillåts växa tills en helhet som bär med sig "its own individualizing quality and self-sufficiency" (Dewey, 1958)". Han förespråkar alltså för vikten av att teori och praktik ska ses som varandras förutsättningar (Dewey, 2004). Detta då han menar att människan inte kan skapa sig en grundläggande förståelse endast genom att läsa, utan att detta måste kombineras med en handling för att skapa insikt (Liedman, 2017). En av de största farorna som Dewey nämner i den teoretiska diskussionen och det praktiska skolarbetet, är det *dualistiska betraktelsesättet*. Med detta menar han att det riskerar att handla om antingen t.ex. kultur eller nytta, arbete eller fritid, i stället för både-och. Har man detta synsätt blir balansen ojämn, vilket ofta gör att det ena utesluter det andra. Har man istället ett *dialektiskt betraktelsesätt* tänker man mer inkluderande, där båda perspektiven är möjliga samtidigt. Detta synsätt främjar en jämnare

balans mellan de olika motsatserna eller perspektiven, något som är viktigt för att kunna kombinera det praktiska och det estetiska arbetet. (Dewey, 2004)

I samtal om vikten kring det praktiska lärandet, skapades det kända uttrycket "Learning by doing", som innebär precis vad det låter som - att lära sig genom att göra. Dewey (2004) menar därför att elever måste ges möjligheter att aktivt pröva och experimentera i samband med sin teoretiska utbildning. Detta pragmatiska uttryck återspeglar en syn på människan som aktiv gentemot sin omvärld, där utvecklingen är en arbetsuppgift. Tanke och handling bör alltså enligt Dewey (2004) ses som en helhet, där människan utifrån etiska aspekter ska leva efter sina lärdomar, men även reflektera över de handlingar hon utför. I relation till detta finns det en kärna som Dewey (2004) utgått ifrån under hela hans liv, och som består av 2 kategorier: *Individen* och *det sociala sammanhanget*. Med detta menar han att individen utvecklas genom ett samspel med sin omvärld, bland annat genom att lära sig sociala regler, lära sig förstå sammanhang osv. Relationen mellan individen och omvärlden behandlas alltså som en dialektisk process där han tittade på det genom ett *holistisk synsätt*. Detta synsätt innebar att han ofta undersökte helheter, samband och dynamiska förlopp av stora filosofiska och problematiska huvudområden (Dewey, 2004). *Holism* är en teori och ett sociokulturellt perspektiv där man inte bara kollar på människans fysiska behov, utan även de sociala, psykiska och existentiella.

En annan viktig punkt i Deweys (2004) pragmatiska tankesätt, är hans synsätt på undervisningens innehåll i relation till relevans och meningsfullhet. Dewey (2004) ansåg att skolans utbildning ska representera det liv som barnet lever för närvarande utanför skolkontexten. Genom att betrakta undervisningen utifrån elevernas sociala liv, kommer de i sin tur också uppleva undervisningen som meningsfull. Det utgör därför av stor vikt att man ständigt uppmärksammar och bevakar elevernas olika intressen, vilket Dewey (2004) påpekar ställer stora krav på pedagogers ämnesmässiga, samt pedagogiska kunskaper. Även balansen mellan mål och utvärdering är en av de pragmatiska grundtankarna i diskussionen kring hur man genom kunskap och utveckling kan göra en förändring. Som pedagog blir det därför inte bara viktigt att man kontrollerar resultaten av planerat och utfört arbete, utan även att man använder utvärderingen som en metod för att få mer kunskap i det vardagliga arbetet, samt förändra och utveckla verksamheten. (Dewey, 2004).

3.3. Användning av begrepp i studiens analys

Learning by doing kommer för studiens analys användas för att främst i avsnittet kring möjligheter och hinder, identifiera hur de estetiska salarna och tillhörande material kan spela stor roll i elevernas lärandeprocess. Begreppet kommer även att kopplas till estetiska arbetsformer, samt elevers intresse och påverkan på undervisningen.

Det dualistiska och dialektiska betraktelsesättet kommer i studiens analys användas för att identifiera både balanser i hur pedagogerna arbetar och förhåller sig till, exempelvis hinder i verksamheten, samt vilken balans som finns mellan de olika estetiska ämnena.

Det holistiska synsättet som begrepp kommer i studiens analys användas för att synliggöra hur varje ämne främjar olika kunskaper och därmed också utgör en viktig del av helheten. Holismen kommer även att användas för att diskutera hur elevernas olika behov sätter förutsättningarna för hur de kan formas. Avslutningsvis syftar även studien på att kunna presentera ett resultat från ett holistiskt synsätt, där jag genom analysen av empirin har skaffat mig en helhetsuppfattning i studiens forskningsämne.

4. Metod

I detta kapitel ska jag beskriva metodval, genomförande av datainsamling och hur empirin analyseras för att besvara frågeställningar. Arbetet med att samla empirin har gjorts genom kvalitativa intervjuer och har gjorts med syftet att få en helhetsuppfattning. Dessa kommer att redovisas och ställas i förhållande till studiens syfte. Vidare förklaras urvalsprocessen, samt genomförandet av studien. Sist beskrivs de forskningsetiska principer jag utgått ifrån i mitt arbete.

4.1. Val av metod

För att genomföra min studie har jag använt mig av en kvalitativ metod i form av semistrukturerade intervjuer. Genom att ha semistrukturerade intervjuer, kan jag först utgå från

mina intervjufrågor där deltagaren får svara fritt och sedan vidare ha möjligheten att vid behov ställa följdfrågor. Genom denna metod kan jag få fylligare svar, samt säkerställa att både frågorna och svaren blir rätt tolkade.

En kvalitativ metod samlar in information som beskriver ett ämne och sker mestadels via observationer och intervjuer, samt enkäter med mer öppna frågor där deltagaren kan svara med sina egna ord. En kvantitativ metod däremot, samlar mer in fakta, statistik och siffror via tex register eller enkäter med slutna frågor där deltagaren endast kan svara via att kryssa i eller välja redan färdiga svarsalternativ. (Christoffersen & Johannessen 2012)

Kvalitativa metoder och data utmärks på det sätt att den insamlade informationen består av ord och meningar, snarare än av siffror, vilket är just det som präglar den kvalitativa metoden. (Nilsson, 2014)

Metoderna för kvalitativa undersökningar passar bra för att beskriva fenomen i deras kontext, för att sedan kunna redogöra för en tolkning som i sin tur ger en ökad förståelse av det valda fenomenet. Ordet kvalitativ innebär att betoningen ligger på tingets eller fenomenets kvaliteter, samt på processer och betydelser som varken kan undersökas experimentellt eller mätas i förhållande till kvantitet, mängd, frekvens eller intensitet. (Justesen, Mik-Meyer, 2011)

Med utgångspunkt i studiens syfte att undersöka hur pedagogerna reflekterar kring planering för olika aktiviteter i estetiska ämnen, kändes det självklart för mig att välja kvalitativa intervjuer då jag genom denna metod kan samla in informationsrik empiri där jag sedan genom en analys kan söka samband och jämföra likheter och olikheter. Genom intervjuerna vill jag skaffa mig en helhetsbild, av hur det ser ut på fritidshemmet i förhållande till planering och utförande av de estetiska ämnena. Detta då helhetsbilden i detta fall är viktigare än de enskilda svaren.

4.2. Urval

Jag genomförde individuella kvalitativa semi-strukturerade intervjuer med en fritidspedagog på vardera fritidshem då alla skolor är relativt små. I intervjuerna ställde jag frågor utifrån mina frågeställningar och det största fokuset låg på pedagogernas planering kring de estetiska ämnena, samt möjligheter och hinder i arbetet. Pedagogerna som deltagit i studien har aidentifierats och benämnts i analysen som A, B och C, alternativt som "pedagog" i de sammanhang där det talas

om ett specifikt fritidshem. Likaså har även skolorna/fritidshemmen döpts om till Solen, Molnet och Regnbågen. Pedagog A jobbar på Solen som arbetslagsledare för fritidspersonalen och har fullständig utbildning som fritidspedagog. Pedagog B jobbar på Molnet och har jobbat på skolan i över 10 år, men har endast utbildningstitel som barnskötare. Pedagog C jobbar på Regnbågen och har endast gymnasial utbildning, men håller på att plugga för att bli utbildad idrottslärare.

Vid kontakt med samtliga skolor frågade jag specifikt efter fritidspedagoger, med tanken att det var underförstått att dessa skulle vara utbildade. Det var inte förrens i intervjuerna som jag sedan fick reda på att två av deltagarna saknade utbildning. Hade det funnits mer tid för studien, hade jag gärna velat se till att samtliga var utbildade, men tyvärr så fanns det inte tid att börja om på nytt. Med tanke på att endast en av de intervjuade pedagogerna har fullständig utbildning, kan studiens empiri och resultat därmed eventuellt skilja sig från om samtliga deltagare hade haft rätt utbildning.

4.3 Datainsamling och analysmetod

Jag började med att kontakta rektorerna på de utvalda skolorna, där jag sedan blev hänvisad till samtliga arbetslagsledare för fritidspersonalen. Genom kontakten med arbetslagsledarna, skickade jag över både informationsblad (bilaga 1-3), samtyckesblanketter (bilaga 4) och intervjufrågor (bilaga 5) som de sedan såg till att deltagarna fick ta del av innan avtalad intervju. Tillsammans med mina kontaktpersoner bestämdes tid för intervjuerna, som sedan genomfördes via zoom pga rådande restriktioner. Vid intervjuernas start började jag att spela in samtalet och sedan frågade jag om deltagaren läst igenom samtyckesblanketten, samt om de gav samtycke till intervjun. Deltagarna gav sitt samtycke och jag började därefter ställa mina frågor. Vi gick igenom frågorna en efter en och vid behov ställde jag följdfrågor för att få ett fylligare svar eller säkerställa att jag förstätt dem rätt. Intervjuerna tog mellan 20-25 minuter och jag hade räknat med max 30 min, så det var bra inom tidsramen. Jag förde inga anteckningar under själva intervjun, utan spelade upp inspelningen efteråt där jag transkriberade allt material, samt gjorde sammanfattande anteckningar för att få en bra översikt på de svar jag fått på respektive fråga. Detta gjordes på varje intervju som sedan gjorde materialet lättare att sammanställa, jämföra och analysera.

Efter intervjuerna transkriberade jag allt material, samt gjorde en separat punktlista för varje intervju där jag sammanfattade svaren som deltagarna givit i relation till varje fråga/följdfråga. På detta sätt kunde jag lättare se samband, likheter och skillnader i empirin, som sedan gjorde materialet möjligt att tematisera och sortera. Efter tematiseringen kunde jag börja strukturera upp mina rubriker i relation till både empirin och teorin, som sedan stod som grund för hur resten av analysen skulle byggas. I takt med att empirin blev mer och mer sorterad i rubrikerna, kunde jag lättare bygga vidare på analysen i relation till min valda teori.

4.4. Etiska överväganden

I arbetet med min studie kommer jag att utgå från och hålla mig till de grundläggande principerna för integritet i forskning. All European Academies (2018) presenterar de olika vetenskapsetiska kraven som följande:

- **Tillförlitlighet**, i fråga om att säkerställa forskningens kvalitet, vilket avspeglas i design, metod, analys och utnyttjande av resurser.
- **Ärlighet**, i fråga om att utveckla, genomföra, granska samt rapportera och informera om forskning på ett öppet, rättvist, fullständigt och objektivt sätt.
- **Respekt**, för kolleger, forskningsdeltagare, samhälle, ekosystem, kulturarv och miljö.
- **Ansvarighet**, för forskningen från idé till publicering, för ledning och organisation, för utbildning, tillsyn och mentorskap samt för dess vidare konsekvenser.

Vetenskapsrådet (2024) presenterar mer detaljerade punkter på krav i relation till ovan punkter:

- “Forskningen ska vara fri från otillbörlig påverkan och bedrivas på ett kompetent och ansvarsfullt sätt, som kan förväntas ge korrekta och relevanta resultat som kommer relevanta intressenter till del.
- Forskningsfrågor och metoder ska utformas utifrån de senaste rönen inom relevanta forskningsfält, och på ett sätt som innebär att frågorna kan besvaras genom de metoder som används.
- Forskning och material (inklusive data) ska hållas i god ordning: forskningen ska genomföras, dokumenteras och tillgängliggöras på ett genomtänkt och ansvarsfullt sätt.

- Forskningen ska presenteras på ett sanningsenligt och välgrundat sätt: rapportering av resultat och hänvisningar till annan forskning ska ske i enlighet med den standard som gäller för det aktuella forskningsområdet.” (Vetenskapsrådet, 2024, s.12)
- “Utföra forskningen med respekt för grundläggande rättigheter och värden, inklusive människovärdet.
- Hantera och minimera risker som kan uppstå i samband med forskningen, samt väga riskerna mot den förväntade kunskapsvinsten och andra eventuella förväntade värden
- Avstå från att utföra forskning som innebär att en rimlig skyddsnivå i relation till riskerna inte kan upprätthållas.” (Vetenskapsrådet, 2024, s.13)

Dessa principer har för min studie inneburit att jag för det första informerade deltagarna om studien, dess innehåll och syfte. Detta gjordes via vanlig mail, samt via bifogat informationsbrev (se bilaga 1-4) som skickades till min kontaktperson på skolan, som i sin tur vidarebefordrade detta till övriga deltagare. I informationsbrevet fick deltagarna reda på vad det innebar för dem att delta i studien, dvs att intervjun skulle komma att spelas in, att de när som helst kunde dra sig ur studien, samt att vissa personuppgifter skulle komma att samlas in, men att dessa då lagras på Malmö universitets dataservrar, oåtkomligt för någon annan än mig.

Både skola och informanter har avidentifierats i studien för att ingen information ska kunna spåras till någon av de deltagande informanterna. Endast jag och min handledare har tagit del av empirin innan den avidentifieras. Med tanke på nyttjandekravet har såklart allt insamlat material endast använts för studien. Detta har sedan raderats efter studiens avslut.

5. Resultat och analys

I följande kapitel presenteras och analyseras verksamheten på de tre olika fritidshem som jag undersökt i min studie; Solen, Molnet och Regnbågen. Under första rubriken *“Estetiska arbetsformer i undervisningen”* beskriver jag hur de estetiska ämnena planeras och genomförs på fritidshemmen. Detta med utgångspunkt i att undersöka i vilken utsträckning de olika ämnena får ta plats i undervisningen i jämförelse med varandra. Under nästa rubrik *“Möjligheter och hinder”* följer pedagogernas upplevelser av det som försvårar, samt underlättar verksamheten och undervisningen av de olika estetiska ämnena. Efter det följer rubriken *“Elevs och pedagogers intresse”* där det redogörs huruvida barns intresse fångas upp och tas vara på för en meningsfull fritid, samt hur mycket pedagogernas egna intressen får ta plats i undervisningen. Slutligen följer en kort diskussion kring pedagogernas utbildningsbakgrund i relation till intervjuerna och den insamlade empirin. Efter genomförda intervjuer har jag transkriberat materialet och därefter kunnat dra slutsatser och samband med utgångspunkt i Deweys pragmatism och begrepp som bland annat learning by doing, holism samt dialektiskt respektive dualistiskt synsätt.

5.1 Estetiska arbetsformer i undervisningen

I följande avsnitt presenteras de olika fritidshemmens estetiska verksamhet med utgångspunkt i vilken utsträckning som de olika estetiska ämnena berörs i fritidshemmens vardagliga verksamhet. Beskrivningen av empirin görs utifrån intervjuens första frågeställning *“Hur jobbar ni för att få med de olika estetiska ämnena i undervisningen?”* samt andra frågeställning *“Finns det något estetiskt ämne som erbjuds mer än något annat? Isåfall vad beror det på?”*. De estetiska arbetsformerna kommer i efterföljande avsnitt att analyseras i relation till vald teori och relevanta begrepp för studien.

För att ytterligare tydliggöra leken i uttryck som ett estetiskt ämne på fritidshemmet, är detta gjort med referens till läroplanen (Lgr 22) där leken benämns som en estetisk uttrycksform. Fritidshemmets verksamhet är i största del präglad av lek inom alla moment och har stor påverkan på elevers utveckling av viktiga kunskaper. I relation till detta nämns därför leken som

en estetisk lärprocess. Även uttrycket “undervisning” kommer att behandlas i relation till de estetiska ämnena, även om undervisningen på fritidshemmet inte är av samma innebörd som i skolans verksamhet. I fritidshemskontext, samt i min studie, handlar uttrycket “undervisning” mer om planerade aktiviteter och inslag av estetiska ämnen som berörs i verksamheten.

5.1.1 Solen

Pedagogen på Solen börjar att berätta om hur alla de ämnen som ska beröras enligt läroplanen är med i deras lokala fritidshemsplan, som de jobbar efter. Följande berättar han dock att de själva sedan har valt att inte beröra alla ämnen som planerad undervisning. Sedan förra läsåret har fritidshemmet haft störst fokus på musik i samband med att de fick möjlighet att börja ha musikläraren på fritids 1h i veckan. Varje onsdag har de sedan dess haft musikstund och i samband med detta har de startat en fritidskör som till skolavslutningen ska göra ett uppträde som med tanke på restriktionerna kommer att ske online. Varje fredag har de som rastaktivitet alltid fredagsdisco där de återigen har fokus på musik, men även på rörelse och dans. Följande berättar han om leken *“Det är något som kommer gratis i den vanliga verksamheten, precis som bilden.. Så det är inget vi lägger någon större energi eller planering för”* (Pedagog A, 2021). När jag frågar huruvida de berör drama som estetiskt lärprocess, får jag följande svar:

Pedagog A: Nej, det har vi faktiskt inte nån... det har vi inte gjort någonting alls med egentligen.

Vidare berättar pedagogen att det till största del beror på en intressebrist hos pedagogerna och att fokuset gärna hellre läggs på musiken, då detta är deras satsning just nu. På så sätt leder denna satsning även till att detta ämne får mest tid och energi enligt pedagogen. Jag frågar om de nästa läsår då kommer göra ny satsning på ett annat estetiskt ämne varpå pedagogen berättar att *“Musiken kommer kvarstå och huruvida det kommer läggas till ett ämne utöver det, kan jag inte svara på just nu”* (Pedagog A, 2021). På fritidshemmet jobbar man med systematiskt kvalitetsarbete som följs upp några gånger per termin. Varje fredag har fritidspedagogerna på skolan planeringstid där de går igenom och diskuterar kommande veckor mer detaljerat. När pedagogen får berätta mer om den överhängande veckoplanering som finns i relation till de

estetiska ämnena nämner han, förutom den redan nämnda musiken på onsdagar samt fredagsdiscot, även att både fri lek och planerad lek erbjuds varje dag.

Pedagog A: “Vi är mestadels utomhus om dagarna och där får eleverna till största del själva välja om de vill leka fritt eller vara med i våra uppstyrd lek”.

Lekarna hittar de oftast i läroböcker och pedagogen berättar att detta är i syfte att inspirera och utmana eleverna till att upptäcka nya lekar. Utöver den uppstyrd leken försöker pedagogerna enligt informanten också engagera sig i elevernas egna lekar. Avslutningsvis berättar han att de inom ämnet bild, ger eleverna möjlighet att pyssla och rita minst en gång i veckan, även om det då oftast är uppstyrt från elevernas sida, såvida det ej är högtid eller ett stort engagemang. Pyssel som pedagogerna i dessa fall styr upp har exempelvis varit i samband med Melodifestivalen, där eleverna fick göra sina egna instrument som bland annat maracas.

5.1.2 Molnet

Pedagogen börjar med att berätta att de alltid börjar fritids med fri lek utomhus fram till mellanmålet och att de det senaste året oftast fortsatt att vara utomhus även efter mellanmålet. Hon berättar att de innan restriktionerna kunde variera mer mellan att vara ute och inne, men att de numera håller sig ute större del av fritidstiden. När jag frågar hur det ser ut kring de estetiska ämnena, berättar pedagogen inledningsvis att de har tillgång till skolans musiklärare varje vecka.

Pedagog B: “Musiklektionen styrs helt av musikläraren och varar 40 min åt gången. Varje avdelning får 4 tillfällen var, uppdelat i förskoleklass, ettor och två-treor”

Vidare berättar hon att de tidigare hade mer planerad bild och skapande på fast schema, men att de den senaste tiden endast haft i samband med högtider eller evenemang. Hon refererar till Melodifestivalen som den senaste gången som de hade en uppstyrd bildaktivitet. Här fick eleverna bland annat göra sina egna mikrofoner och partyhattar. Jag frågar vidare om det fanns någon planering för dans, varpå pedagogen berättar att de tidigare haft det varje vecka, men att det numera är svårt att få till. “Ibland sker det att vi har “Just Dance” på fredagar, men det är

inte så ofta längre.” (Pedagog B, 2021). Pedagogen kommer plötsligt på att de faktiskt nyligen hade lite mer dans i samband med att de lärde sig en dans inför att Pidde P skulle komma på besök och ha en liten konsert på skolan. *Hon berättar att* konserten var en avslutande del i en rörelseutbildning som hon själv och en kollega hade genomfört. Dansen övade de på i ca 1,5 månad innan konserten skulle ske, vilket hon beskriver som “en höjdare”. *Jag går vidare i intervjun och frågar* huruvida de berör drama som estetiskt läroprocess, varpå jag får följande svar:

Pedagog B: Vi har inte haft det på några år heller. Först hade vi ju jättestora uppsättningar liksom som vi tränade på i flera månader och visade upp för föräldrarna.

Vidare berättar pedagogen att de uppsättningar som de har haft bland annat är julbasarer, teater och kör-uppvisningar men att både pandemin satt hinder för att göra några föreställningar eller liknande, samt att det krävs mycket jobb bakom som de upplever att de inte har haft tid med de senaste åren. Angående huruvida något ämne berörs mer än något annat berättar hon att det för tillfället är musiken som får mest tid och fokus, då det är något som de har nu och inte haft tidigare. Förutom musiken, benämner hon även den fria leken som en del som har fått störst plats i verksamheten på senaste tiden.

Pedagog B: “Förutom mycket fri lek utomhus har vi även haft viss tillgång att ha fri lek inomhus, då vi delat upp avdelningarna så att en avdelning ibland kan vara inomhus när de andra avdelningarna har utedagar.”

Pedagogen lyfter vidare vikten med att planera för att så bra som möjligt kunna dela upp sig på den ytan man har vid tillfällen där man ska ha mer uppstyrd aktivitet. *Hon berättar att* pedagoger på fritidsavdelningarna har en gemensam planeringstid på 90 min varje fredag, där de kan samplanera. Förutom planeringen lyfts också att det även är mycket annat som ska göras på denna tid med olika dokumenteringar, utvärderingar mm. De försöker alltid att göra pedagogiska planeringar på deras gemensamma samplanering, *men hon påpekar* att tiden ibland inte räcker till alla gånger.

5.1.3 Regnbågen

Inledningsvis berättar pedagogen att de försöker variera sig så mycket som möjligt mellan de olika estetiska ämnena för att få in så många delar som möjligt. Vidare berättar han att lek och rörelse i och för sig är den största satsningen med tanke på att man på skolan överlag har ett stort intresse för detta.

Pedagog C: "Det är något som kommer naturligt eftersom de flesta pedagoger själva är aktiva inom någon idrottsförening på fritiden, men även pga att de på skolan har en väldigt populär handbolls-akademi."

Han berättar vidare att många elever som börjar på skolans förskola, gör det med syftet att säkra en plats på akademien i högstadiet. Han påpekar själv att detta resulterar att de andra ämnena på så sätt hamnar lite mer i skymundan, då mycket planering, tid och energi går åt lek, rörelse och idrott. Även på detta fritidshem berättar pedagogen att de nyligen har fått in musik en gång i veckan, vilket de inte haft tidigare. Precis som i tidigare intervjuer frågar jag även här huruvida ämnet drama berörs i fritidshemmets verksamhet, varpå jag får följande svar:

Pedagog C: I nuläget inte speciellt mycket. Jag vet att tidigare... så hade de någon teaterföreställning och såhär, just på fritids. Vi försökte få igång ett liknande projekt förra läsåret men vi kom inte riktigt i hamn med det. Just nu har det väl hamnat lite på... ja men det har prioriterats bort lite grann, det har det.

Vidare berättar pedagogen att det framförallt beror på en intressebrist hos pedagogerna och att tid och fokus gärna hellre läggs på musik och idrott, som är ett större intresse. Han nämner också att pandemin såklart också varit något som satt gränser för det samarbete som var tänkt att skapa mellan de olika avdelningarna på fritids. "*Ett saknat intresse samt den tid som krävdes bakom för att få ihop det, gjorde väl att projektet lades på hyllan ganska snabbt.*" (Pedagog C, 2021). Dansen berättar han mestadels berörs på skoltid i samband med idrottslektioner, samt att pedagogerna varje fredag förmiddag håller i ett "Fredagsdisco" som rastaktivitet. Där försöker de spela låtar som är populära bland eleverna så att de blir motiverade och inspirerade att vara med, samt ofta byta låtar för att de inte ska bli uttråkade. Bildämnet upplever pedagogen att de berör

en hel del i form av pyssel och skapande och de dagar som väder och vind tillåter, har de ibland även kunnat ta med detta ut. *“Jag skulle säga att det planeras för ungefär varannan vecka, förutom på lov där det ofta sker mer än en dag i veckan.”* (Pedagog C, 2021). Som exempel ger han det senast planerade bild-projektet som då handlade om havet och skräp, där eleverna utifrån olika “skräp-material” skulle skapa något som hade med havet att göra. I relation till den återkommande diskussionen kring hur rådande restriktioner, spenderar de precis som de andra fritidshemmen, numera största delen av tiden utomhus. Även här konstaterar pedagogen att det resulterat i att den fria leken fått större utrymme.

Pedagog C: “Vi styr ibland upp aktiviteter, lekar eller olika projekt på skolgården som eleverna utifrån eget intresse får lov att delta i om de vill.”

Vidare berättar han att det vid något tillfälle har varit obligatoriskt för alla en liten stund, varpå de sedan själva fått välja om de vill byta till fri lek eller fortsätta vara med. Ett uppstyrt projekt som nyligen var mycket uppskattat var att de byggde egna insektshotell där eleverna fick snickra, borra och leta naturmaterial till dessa.

Fritidshemmets arbetslag består av båda avdelningarnas pedagoger och därmed planerar de också gemensamt den verksamhet som ska ske framöver. Efter att en grundläggande planering gjorts, planerar sedan varje avdelning mer detaljerat för det som ska göras i syfte att kunna åldersanpassa det så bra som möjligt. I samband med att vi pratar om planeringen, frågar jag om de brukar göra pedagogiska planeringar. Pedagogen svarar att de vanligtvis inte gör några pedagogiska planeringar, men att när de väl gör dessa brukar det alltid ha en koppling till de estetiska ämnena. Förutom den ordinarie planeringstid som pedagogerna har varje vecka, berättar han att de nyligen även fått en kvarts ställtid varje dag innan fritids börjar, med syfte att kunna kolla och stämma av vad de ska göra och om det behövs förberedas något. Även om det bara är lite extra planeringstid, upplever pedagogen i samförstånd med sina kollegor att det haft en positiv effekt på arbetet. *“Det har känts mer tydligt och förberett för både oss själva och säkerligen för eleverna också.”* (Informant C, 2021). När pedagogen får berätta lite mer kring den överhängande veckoplaneringen får jag reda på att varje årskurs har en stående idrottslektion en gång i veckan. Denna idrottslektion hålls vanligtvis av högstadiet och är egentligen ingen

aktivitet styrd av pedagogerna, men då högstadieläverna numera har hemstudier och inte är på plats, har pedagogerna för tillfället tagit över dessa lektioner, då det är efter skoltid och för de elever som går på fritids. Musiklektionerna som pedagogen tidigare nämnde, berättar han numera är frivilliga för alla avdelningar att delta i. Dessa tillfällen sker varje onsdag och där har de äldre eleverna fått skapa ett band, medan de yngre eleverna sjunger i kör. Han berättar att de tidigare körde varje avdelning för sig och att det då var obligatoriskt, men att de efter pandemin valde att göra det frivilligt för att minska elevgrupperna. Avslutningsvis berättar han att de varje vecka har utedagar med mer uppstyrda lekar och aktiviteter, jämfört med övriga dagar där de har mer fri lek.

5.1.4. Problematisering av pedagogernas utbildningsbakgrund

Det kan problematiseras kring hur både verksamheten och eleverna påverkas av att man på fritidshemmen inte har rätt kompetens på rätt plats. Att ha utbildad personal som ansvarig (eller till stor del ansvarig) för fritidsverksamheten, är orättvist för pedagogerna som i detta ställs inför ett svårt uppdrag utan tillräcklig förståelse kring både rollen, ansvaret och syftet. Det blir även orättvist för eleverna vars meningsfulla fritid riskerar att bli lidande. I relation till de estetiska ämnena får också detta sin påverkan då utbildade pedagoger även saknar ämnesbehörighet i något praktiskt-estetiskt ämne. Detta kan i sin tur säkerligen också påverka hur man jobbar med dessa ämnen i verksamheten. Som också Dewey (2004) var noga med att påpeka, ställer det höga krav på pedagogernas ämnesmässiga och pedagogiska kunskaper för att se till att undervisningen både känns och blir meningsfull för eleverna (Dewey, 2004). Att pedagogerna då saknar rätt utbildning, kan från ett pragmatiskt synsätt skapa stora svårigheter i bedrivandet, utvärderingen och utvecklingen av verksamheten. Detta som även i sin tur drabbar elevernas meningsfulla fritid.

Vi kan se vissa tydliga skillnader i hur pedagog A svarar, som är utbildad fritidspedagog, jämfört med pedagog C som endast har gymnasial utbildning. I samtal om planeringar både i fritidshemmets helhet, samt i de estetiska ämnena är Pedagog A snabb på att nämna läroplanen. Han berättar hur de arbetar efter en fritidsplan, ett årshjul där de har planerat verksamheten utifrån läroplanen. Han verkar väl insatt i arbetet med de pedagogiska planeringarna och ger intrycket av en mycket god förståelse av de styrdokument som finns. Till skillnad från detta är Pedagog C betydligt mindre insatt och visar inte på någon djupare förståelse av varken

pedagogiska planeringar eller vad som står i läroplanen. Detta är såklart heller inget man kan förvänta sig att han ska ha då han som sagt saknar korrekt utbildning för rollen. I Skolverkets allmänna råd för fritidshemmet (2023) pekar dem på vikten av att personalen på fritidshem har rätt utbildning:

“Personalens utbildning och kompetens har stor påverkan på kvaliteten i fritidshemmet. Behöriga och legitimerade lärare i fritidshem kan leda och utveckla arbetet i enlighet med skollagen och de läroplaner som gäller för fritidshemmet samt omsätta kunskaper om aktuell forskning i praktiken.” (Skolverket, 2023, s.16)

Med detta sagt kan det pedagogernas utbildningsbakgrund eventuellt påverka studiens slutsatser, jämfört med om samtliga deltagare hade haft rätt utbildning. Trots att pedagogerna på Molnet och Regnbågen saknar rätt utbildning, kvarstår fortfarande faktumet att de i sitt arbete har en arbetsroll som motsvarar en fritidspedagog. På så sätt blir empirin från dessa deltagare fortfarande högst relevant för studien, även om det är viktigt att benämna att deras utbildningsbakgrund eventuellt kan spela roll i både utformning av verksamheten, samt resultatet för studien.

5.2 Möjligheter och hinder

I detta avsnitt presenteras och analyseras pedagogernas upplevelser av de möjligheter och hinder som de upplever försvårar, samt underlättar den estetiska verksamheten på fritids. Avsnittet utgår ifrån den insamlade empiri som framkommit i intervjuernas tredje frågeställning “*Vilka möjligheter och hinder finns i arbetet med de estetiska ämnena? Finns det något som försvårar/underlättar arbetet och planeringen?*”. I avsnittet jämför jag likheter och skillnader mellan de olika pedagogernas upplevelser där jag sedan analyserar och drar slutsatser kring hur detta påverkar verksamheten och dess kvalité.

5.2.1 Möjligheter

Samtliga pedagoger nämnde som en av de första möjligheterna att man på fritidshemmen har tillgång till skolans estetiska salar, dvs musikal, bildsal och idrottshall. Detta är något de beskriver som en bra möjlighet för den estetiska verksamheten, då det ger tillgång till det

estetiskt tillhörande material och utrustning som är en fördel för varje ämnes undervisning. På Solen och Regnbågen berättar pedagogerna följande om tillgängligheten till de estetiska salarna efter att frågan ställts kring vilka möjligheter de upplever finns:

Pedagog A: Lokalerna är ju ett... ett verktyg som underlättar då. [...] På nåt sätt så är det både en styrka och en svaghet. Men just när det gäller de estetiska ämnena är det ju en styrka då, att vi... vi har ju tillgång till musiksalen. Vi har tillgång till den liksom och vi har tillgång till idrottssalen och sådär.

Pedagog C: Lokaler är inget större problem. [...] vi har ju tillgång till idrottshallen större delen av veckan på fritids och vi har ju tillgång till... till bildsal och hela den här biten så att nä, jag skulle nog inte säga att lokaler är ett problem utan vi har det vi behöver. Vi ska bara se till att utnyttja det.

Båda pedagogerna beskriver tillgången till dessa salar som en möjlighet för de estetiska ämnenas verksamhet. De verkar väl medvetna om hur denna tillgång kan användas som en fördel i undervisningen men i svaret från Pedagog C, kan man dock tolka att de trots sin medvetenhet, i praktiken inte helt utnyttjar den möjlighet som de nyss beskrivit. I svaret kan vi exempelvis se hur detta uttrycker sig när han avslutar med att säga "vi ska bara se till att utnyttja det". Troligen beror detta på deras stora idrottsfokus, som gör att de andra ämnena som kommer i skymundan. På Pedagog A's svar kan man tyda en viss osäkerhet i svaret kring hur dessa salar används. Detta då svaret är väldigt övergripande och uttalas med ett tveksamt tonläge. Han nämner inte hur de utnyttjar denna möjlighet eller vad denna tillgång gör för skillnad i verksamheten. På detta sätt får man också en viss förståelse av att det kanske inte är något som för tillfället utnyttjas i den utsträckning som de vet hade kunnat varit möjlig, även om det säkert utnyttjas ibland.

När Pedagog A svarar att lokalerna både kan vara en styrka och svaghet **förklarar han** sedan att han med svaghet syftar på avsaknaden av en egen fritidslokal. **Han uttrycker** hur detta kan bli lidande för viss verksamhet som exempelvis kräver mycket material, eller speciell utrustning. Att då faktiskt ha tillgång till de estetiska salarna kan bli extra värdefullt för fritidshemmets verksamhet då det utökar både resurser, material och verktyg för den estetiska undervisningen.

Att få arbeta i en estetisk tilltalande miljö kan både vara motiverande och inspirerande för eleverna jämfört med att vistas i ett vanligt klassrum. Vilka konkreta möjligheter kan tillgången till dessa salar då innebära? Jo, en musiksals ger tillgång till instrument och eventuell annan givande utrustning som mikrofoner, högtalare och även ljudisolering. En bildsal ger tillgång till ett större utbud av material och oftast också inredning som är anpassat till denna form av skapande som t.ex. vaskar i elevernas höjd för tvättning av penslar eller bord med vaxdukar som inte skadas eller förstörs av färg, lim eller liknande. En idrottshall skapar möjligheter för utövandet av olika lekar och sporter, men kan även användas till mycket annat där man är i behov av en större gemensam yta inomhus, till exempel för dans eller för att öva på teaterföreställningar mm. En tillgång till dessa salar gör därmed den tillhörande estetiska uttrycksformen mer och snabbare åtkomlig, utan större förberedelser eller omställningar av klassrummen. Samtidigt fungerar det som en naturligt inspirerande miljö där eleverna har möjlighet att på ett utforskande sätt, använda de material som finns tillgängliga och därefter genom sina handlingar och i samspel med andra, *lära sig genom att göra*.

Utöver tillgången till de estetiska salarna är sedan listan på möjligheter slut för pedagogerna A och B. Pedagog C har dock mer att lägga till varpå han berättar att en annan möjlighet är att fritidspedagogerna nyligen fått 15 minuters ställtid varje dag innan fritids börjar. Under denna tid får pedagogerna möjlighet att stämma av precis innan vad som gäller för dagen och om de behöver förbereda något, vilket de anser har skapat mer tydlighet och struktur för både pedagogerna och eleverna. En ökad tydlighet och struktur ger en mer meningsfull verksamhet där pedagogerna enklare kan styra verksamheten till att vara så gynnsam för eleverna som möjligt. Slutligen redogör pedagogen för att en stor möjlighet också är den kunskap, erfarenhet och intresse som pedagogerna har för idrott och rörelse, speciellt då skolan överlag har ett stort idrottsintresse med majoriteten likasinnade elever. Hans fortsättning om detta övergår till nästa kapitel, deras upplevelser om hinder.

Trots att man får intrycket av att pedagogerna inte helt använder de estetiska salarna, är samtliga överens om att det är en möjlighet som är till fördel för en estetisk verksamhet. Detta då det ger tillgång till det material och utrustning som tillhör de estetiska arbetsformerna. Deras överenskommelse kring vikten av denna tillgång stödjer det pragmatiska tankesättet att

användningen av estetiska uttrycksformer är en viktig aktör för att komplettera den teoretiska delen. Detta kan ytterligare stödjas av Deweys begrepp "learning by doing" som starkt belyser vikten av att teori och praktik ska behandlas dialektiskt, då detta är en av de bärande principerna i samspelet mellan utbildning och erfarenhet (Dewey, 2004).

Vikten av de estetiska salarna blir, i relation till avsaknaden av egna fritidslokaler, också större. Detta då fritidshem som saknar egen lokal begränsas av att bland annat inte kunna ha tillgängligt material för eleverna som inspirerar till lek och skapande. Att då ha tillgång till estetiska salar som kan göra just detta, blir därmed ett viktigt verktyg för lärandet i undervisningen. Även om verksamheten i fritidshem inte har den "undervisning" som finns i skolan, finns det fortfarande lärande moment som ska behandlas. Ett exempel på detta är att fritidshemmet ska behandla ämnet "*Hur människors olika val i vardagen kan bidra till en hållbar utveckling*" (Skolverket, 2022, s.28). I intervjun med Regnbågens fritidshem framkom det till exempel att detta ämne nyligen arbetats med. Här hade de jobbat med skräp i havet där eleverna, i samband med det teoretiska lärandet, också hade fått göra bilder och havs-skapelser av olika skräp-material som samlats in. Detta hade eleverna, enligt pedagogen, upplevt som väldigt roligt och inspirerande. I enlighet med pragmatismen, ska undervisningen ha ett syfte för elevens nuvarande liv för att den ska kännas meningsfull, dvs att undervisningen måste kopplas till den praktiska verkligheten i vilket barnet lever (Dewey, 2004). Genom att kombinera teori och praktik samt behandla ett ämne som både är aktuellt och som berör eleverna i nutid (även utanför skolkontext), skapade pedagogerna en meningsfullhet hos eleverna. En strategi som definitivt speglar det pragmatiska "learning by doing".

Att pedagogerna på Regnbågens fritidshem hade ställt tid innan fritids började, såg de också som en möjlighet i struktur och avstämning. Pedagogen berättade att de brukade använda denna tiden för att gå igenom dagens upplägg, vad de skulle göra mer i detalj osv. Ur ett pragmatiskt perspektiv, där en hel del fokus ligger på att fånga upp elevers intresse och sedan arbeta utifrån detta, är ställt tid ett bra verktyg för att mer spontant kunna justera och anpassa verksamheten oftare efter elevernas intressen och behov.

5.2.2 Hinder

Naturligtvis finns det alltid även hinder i den pedagogiska verksamheten och informanternas lista på detta var betydligt längre. För att fortsätta där vi avslutade med Pedagog C, var det inte bara möjligheter som han såg med sin och sina kollegors kunskap inom idrott och rörelse. Han upplever även det som ett hinder för undervisningen då pedagogernas stora intresse gör att de andra ämnen ofta glöms och prioriteras bort. Följande berättar han att det inte finns någon pedagog på skolan som är intresserad av ämnet drama, vilket gjort att man inte ger detta ämne något utrymme i undervisningen. Att pedagogernas egna intressen har stort inflytande i undervisningen kan såklart ha sina fördelar som exempelvis att det stora drivet och motivationen kan bidra till en inspirerande undervisning. Det är dock också, som pedagogen själv berättar, ett hinder i att de resterande viktiga ämnen glöms eller väljs bort.

Utifrån Dewey's pragmatiska begrepp "*Learning by doing*" ska undervisningen i första hand baseras på elevernas egna intressen och sedan också utvecklas därifrån, dvs att vad och hur de lär sig ska synliggöras och sedan vara med och bestämma hur och vad de lär sig i framtiden (Dewey, 2004). I enlighet med empirin ovan, blir det tydligt att pedagogen själv uppmärksammar hur idrottsintresset tar fokus från de estetiska inslagen, samt hur detta på ett sätt utgör en viss problematik. Dewey menar på att individen utvecklas genom ett samspel med sin omvärld och därmed ska dessa betraktas som en helhet, dvs genom ett holistiskt synsätt, då de båda delarna påverkas av varandra (Dewey, 2004). De estetiska ämnena kan agera som viktiga och nödvändiga verktyg för denna utveckling. Inom exempelvis drama kan elever, i samspel med andra, få kunskaper om olika roller och perspektiv, samt utveckla sin kommunikationsförmåga. (Schantz, 2013)

Även om pedagogen beskriver att majoriteten av eleverna själva har ett stort idrottsintresse, är det pedagogernas uppgift att trots allt erbjuda en varierad undervisning där eleverna får möjlighet att utforska, utmanas och utvecklas i olika sammanhang. Att eleverna har stort intresse för rörelse och idrott, behöver inte betyda att de saknar intresse inom de andra estetiska ämnena. Pedagogerna har tydligt hittat en gemensam nämnare med eleverna men det är viktigt att komma ihåg att även de övriga estetiska ämnen fyller en viktig funktion i elevernas lärande. Med tanke på den starkt dominerande verksamheten för idrott hade man kunnat, utifrån elevernas

perspektiv, spekulera i två scenarier som hade kunnat vara aktuella i relation till de estetiska ämnena. Första scenariot som kan tänkas är att de elever som faktiskt har ett intresse för något av de andra estetiska ämnena, inte får möjligheten att utforska och utveckla detta vidare i större utsträckning. Andra scenariot kan tänkas handla om att elever istället har ett oupptäckt intresse för ett av de ämnen som faller bort och på så sätt inte heller ges möjligheten att utveckla detta vidare i större utsträckning. Dessa scenarier är dock inget som kan dras som en slutsats i denna studie då de endast är spekulativa, men de är enligt mig trots allt ändå värda att lyfta.

Precis som på Solens fritidshem, saknar även de andra fritidshemmen en egen fritidslokal och får vistas i de klassrum som är lediga. Pedagog C på Regnbågens fritidshem ser dock inte detta som ett hinder för tillfället, då de trots allt spenderar den mesta tiden ute på skolgården. Pedagog A uttrycker dock, till motsats från Pedagog C, att detta är något som till viss del försvårar verksamheten, speciellt vid större arbeten. Pedagog B är inne på samma spår och håller med om att undervisningen ibland kan bli lidande på grund av detta. Pedagogerna berättar följande om svårigheter med detta:

Pedagog A: Lokalerna i sig är en utmaning men det har ju mest att göra med de vanliga klassrummen då. Att vi liksom... vi har ju inget eget ställe för fritids liksom. [...] Vi är ju mycket i förskoleklassens och ettans klassrum och det ska ju alltid återställas, så där kan man inte göra som man vill.

Pedagog B: Försvårar gör ju lokalerna. Vi har ju samma lokaler, både skola och fritids. [...] Så det försvårar ju det hela eftersom vi måste återställa allt i slutet av dagen, men det har det ju alltid gjorts så vi är vana med det liksom. [...] Det är ju svårt att liksom pyssla med 48 barn. Har man då heller inga andra lokaler att sprida ut sig i, så blir det lite... Ja, det försvårar det liksom.

Svårigheterna som bristen av egen fritidslokal medför, verkar pedagogerna vidare vara väl överens om att det till största handlar om kravet att återställa klassrummen varje dag. Pedagogerna uttrycker sig att det även gör det svårt att både förvara och bevara de arbeten som eleverna jobbar med på fritids. Detta är ytterligare en anledning till att de många gånger istället väljer aktiviteter som är lättare att hantera som exempelvis läsning, matte eller att spela spel. I enlighet med Littmarcks forskning (2023) belyses det att pedagoger på fritidshem utan egna lokaler ger uttryck för hierarkier i relation till skolans verksamhet, där fritidsverksamheten

behöver anpassa sig efter skolans behov och önskemål. De fysiska förutsättningarna bidrar till begränsningarna av elevers samspel med lärmiljöerna. Därmed framstår behovet av egna lokaler som en viktig förutsättning för att bedriva en fritidshemsverksamhet som utgår från elevernas intressen, erbjuder variation och ger möjlighet för elever att både vara aktiva, få vila, samt att kunna arbeta i längre sammanhang, exempelvis med skapande arbete. (Littmarck, 2023, s.114-115). Detta är något som tydligt kan kopplas till de upplevelser som pedagogerna beskriver i min empiri, gentemot hur deras avsaknad av ett eget fritidshem påverkar verksamheten. Ytterligare ett hinder som både pedagog A och B är överens om, är det tidsspänn som finns mellan att fritids börjar och att eleverna börjar gå hem. De båda uttrycker att tiden inte alltid räcker till och Pedagog A syftar vidare i största del på allt som ska hinnas med från läroplanen i helhet.

Pedagog A: Det är ju så himla mycket som ska med lixom. [...] Fritidstid är ju ändå ganska begränsad. [...] Säg att fritids börjar 13:30 och från 15:00 börjar ju nån form av hämtning ske och då hinner man inte mycket mer. [...] Amen det är mycket viktigt på fritids och det är svårt att prioritera"

Pedagog B talar mer kring hur det påverkar specifikt de estetiska ämnena, då deras tillgång till de estetiska salarna oftast först är senare på dagen.

Pedagog B: Vi har ju en bildsal men där slutar dom ju oftast inte förens 15:20 [...] så där är ju nästan alltid upptaget. Samma sak gäller idrottshallen och så. Man får vara i klassrummen lixom. [...] Nu när dom har haft distansundervisning, högstadiet, då har vi kunnat nyttja de salarna lite mer, speciellt idrottshallen... så då är det bra.

Trots att de på Molnets fritidshem har tillgång till de estetiska salarna som tidigare nämnt, begränsas denna tillgång av högstadiets sena lektioner. När salarna sedan blir lediga är oftast den tid som de flesta eleverna börjar gå hem. Vanligtvis försvårar detta möjligheten att utnyttja salarna med alla elever på fritids, men i samband med högstadiets hemstudier, har de lyckligtvis fått större tillgång och kan därmed i större utsträckning utnyttja salarna tidigare på dagen.

Sistnämnda hindret gäller pandemin och restriktionerna där samtliga fritidshem belyser att dessa försvårat arbetet och påverkat den ordinarie undervisningen stort. Självklart har restriktionerna

satt käppar i hjulen för den ordinarie undervisningen för alla, det blir dock under mina intervjuer ganska snabbt tydligt hur de olika fritidshemmen hanterat denna motgång. I intervjun med Solen var pedagogen överlag väldigt noga med att ofta nämna hur de har påverkats negativt och hur undervisningen pga detta stannat upp på många sätt. Hon påvisade i dessa stunder ett dualistiskt betraktelsesätt där man i samband med restriktionerna helt slutat med viss undervisning då det ordinarie arbetssättet inte längre fungerade, istället för att förändra och anpassa till situationen. På så sätt tänkte man att det antingen var det ena (ordinarie undervisning) eller det andra (att ta bort det helt). På de andra fritidshemmen var man överlag mer lösningsorienterad i sina svar och talade om hur man, i samband med detta, valt att anpassa och förändra undervisningen för att passa de nya förutsättningarna.

Att ingen av fritidshemmen hade en egen fritidslokal, såg samtliga pedagoger som ett hinder i verksamheten. Fritidsverksamheten fick på eftermiddagarna hållas i de klassrum som under skoldagen används för vanlig undervisning. I intervjuerna framkom det att pedagogerna kände att verksamheten blev begränsad då de inte kunde skapa en miljö som var inspirerande för lek och skapande. De förklarade att materialet inte kan stå framme tillgängligt för eleverna och att både skolbänkarna och borden i klassrummen gjorde att det inte fanns så stor lekryta att röra sig fritt på. Enligt Dewey (1999) spelar miljön en stor roll för elevers lärande och förespråkade därför välutrustade lokaler med mycket material. Han menade att miljöns syfte skulle vara att förstärka kreativiteten, inte tvärtom (Dewey, 1999). Genom att eleverna får vistas i en miljö som gynnar kreativiteten, bjuds de med nyfikenhet in till "tanke och handling" på ett naturligt sätt. Detta lärande kan kopplas till begreppet "learning by doing" som Dewey (2004) menar är starkt kopplat till de estetiska arbetsformerna.

5.3 Planering och variation av estetiska ämnen

I följande avsnitt presenteras och analyseras den empiri som framkommit i intervjuens fjärde frågeställning "Hur ser planeringen ut för de estetiska ämnena? Hur varierar ni mellan de olika ämnena?" samt femte frågeställning "Hur jobbar ni för att försöka möta elevernas olika intressen? Känner ni att de utmanas och inspireras till nya upptäckter?".

Under första rubriken “Fritidshemmens veckoplanering” sammanställs de olika fritidshemmens veckoplaneringar och jämförs sedan med varandra i syfte att synliggöra och analysera samband. Under rubriken “Elever och pedagogers intresse” presenteras de metoder och rutiner som de olika fritidshemmen jobbar med för att bemöta och uppmärksamma elevernas intressen, samt hur de sedan inkopierar detta i undervisningen. Det presenteras även vilken påverkan pedagogernas egna intresse får ta plats i undervisningen.

5.3.1 Fritidshemmens veckoplanering

Följande tabeller har skapats för att ge läsare en tydligare bild av det veckoschema som kunnat fastställas utifrån pedagogernas beskrivning av den vardagliga verksamheten, även presenterad under punkt 5.1. Värt att poängtera är att samtliga pedagoger uttrycker att det från vecka till vecka kan skilja sig något. Schemat är dock till största del baserat på det fasta rullande schema som verksamheten utgår ifrån i relation till de estetiska ämnena. Till exempel berättar Pedagog A att de formar verksamheten vecka för vecka, där en dialog med eleverna kring intresse och önskemål påverkar verksamheten för kommande veckor.

Solen:

	DRAMA	MUSIK	BILD	DANS	LEK
Vad?	-	Kör Musikstund	Pyssel mm.	Disco	Fri lek Planerad lek
Hur ofta?	-	Varje onsdag (1h)	1 gång i veckan (minst)	Varje fredag	Varje dag utomhus

Molnet:

	DRAMA	MUSIK	BILD	DANS	LEK
Vad?	-	Undervisning	Bild/Pyssel	Just dance (Pidde P)	Fri lek utomhus och inomhus

Hur ofta?	-	En gång i veckan (40min)	Endast vid högtider eller event	Vissa fredagar (kontinuerligt i 1,5 månad)	Utomhus varje dag, inomhus ibland
-----------	---	--------------------------	---------------------------------	--	-----------------------------------

Regnbågen:

Då idrotten presenterades som en så pass stor del av detta fritidshemmets verksamhet, samt med anledning till att det direkt påverkade inslagen av de estetiska ämnena, valde jag att svagt lägga idrotten som egen spalt. Detta för att förtydliga dess påverkande roll i relation till övriga benämnda ämnen.

	DRAMA	MUSIK	BILD	DANS	LEK	IDROTT
Vad?	-	Kör och band	Pyssel och skapande	Fredagsdans	Fri lek Planerad lek Utedagar	Skol-IF Sportrelaterade aktiviteter
Hur ofta?	-	En gång i veckan	Varannan vecka (ca)	Varje fredag	Varje dag Utedagar 1 gång/veckan	En gång i veckan Flera gånger i veckan

Genom att jämföra empirin i tabellerna blir direkt den tydligaste gemensamma faktorn fritidshemmets avsaknad av dramainslag. Den gemensamma synen på anledningen av detta har i stort sett varit liknande varandras, att intresset inte är tillräckligt stort hos pedagogerna. Även rådande restriktioner benämns som en försvårande faktor. I nästa spalt "Musik" ser man även här en gemensam faktor där samtliga fritidshem har en stående musikundervisning varje vecka. Ytterligare gemensamt för samtliga fritidshem inom detta ämne är att de alla har tillgång till en musikkunnig lärare under dessa lektioner. I följande spalt "Bild" har fritidshemmen dock sina större skiljaktigheter där Solen är det fritidshem som berör ämnet mest, där de varje vecka har

någon form av skapande eller pyssel. Inte lika ofta berör Regnbågens fritidshem ämnet men försöker ändå hålla sig kring att erbjuda en skapande aktivitet varannan vecka. Mest sällan att beröra ämnet bild är fritidshemmet Molnet, som endast gör detta i samband med högtider eller större evenemang. Fredagsdans eller disco verkar vara ett populärt koncept på samtliga fritidshem där de alla berör någon form av detta. På Solen och Regnbågen har man efter restriktionerna tagit tillfället i akt att erbjuda detta som en rastaktivitet under skoltid. På Molnet gör man numera endast det ibland, då man håller fast vid att köra "Just Dance" på projektorn, något som såklart kräver en inomhusmiljö. Sistnämnda spalten "Lek" presenterar att samtliga fritidshem har fri lek varje dag, varpå två av tre fritidshem även erbjuder planerad lek alla dagar i veckan.

Genom en jämförelse och sammanställning av empirin kring fritidshemmens överhängande veckoplanering, kan man komma till slutsatsen att det till stor del finns mycket likheter kring hur de bygger upp sin verksamhet. Musik och lek påverkas och planeras utifrån de förutsättningarna de har, där leken fått mycket av sitt utrymme i samband med kravet att vistas utomhus, varpå musiken fått sin plats i samband med att det funnits tillgång till musik-kunnig personal. Inslaget av drama har kollektivt valts bort av samtliga med ståndpunkt i eget tyckte och intresse. Dansen som benämns som "fredagsdans" eller "fredagsdisco" är ett gemensamt fenomen som på samtliga fritidshem har samma innehåll och syfte, att eleverna får dansa till musik på fredagar. Bildens verksamhet är det enda estetiska ämnet, vars plats i undervisningen visar på större skiljaktigheter mellan de olika fritidshemmen. Detta kan ha flera ej utnämnda förklaringar där elevantal och storlek på skolan kan ha sin påverkan. På fritidshem med ett lägre elevantal räknat per pedagoger, är möjligheten större att, under rådande förhållanden, ha en skapande verksamhet då pedagogerna lättare kan sprida ut sig tillsammans med eleverna utan att förlora uppsikt. Detta är såklart räknat med att man då också har plats och möjlighet att sprida ut sig. Ett fritidshem med större avdelningar och barngrupper blir i rådande situation mer utsatt då det komplicerar arbetssättet. Som Molnets pedagog uttryckte sig, var de inte bara en stor barngrupp på 48 elever, utan saknade också egen fritidssal varpå de bland annat fick vistas i matsalen för att få plats. Deras begränsade tillgång till de estetiska salarna, med tanke på högstadiets sena lektioner, var även det en bidragande faktor till att deras utrymme var begränsat.

Utifrån ett holistiskt synsätt, utgör samtliga estetiska arbetsformer en viktig del av helheten, dvs elevers lärande. Att jobba med estetiska arbetsformer främjar många goda och viktiga kunskaper som hjälper elever att kommunicera och förstå sig på både sig själv och sin omvärld. Att samtliga fritidshem inte har några inslag av drama kan påverka helheten av lärandet där vissa egenskaper och kunskaper inte får utrymme att växa. Som Dewey (2004) också pratar om, utgör individen och samhället en helhet, där båda delarna spelar stor roll. Han menar på att eleverna genom att utveckla kunskaper om exempelvis sociala regler eller olika perspektiv, på så sätt lär sig i samspel med omvärlden (Dewey, 2004). Just drama som estetisk lärprocess berör framförallt sådana här kunskaper, vilket även Schantz (2013) belyser i samtalet kring drama som lärprocess i fritidshemmet.

“Att undersöka, bearbeta och lära sig saker och ting genom gestaltande inlevelse och upplevelse, att vrida och vända på perspektiven genom att fysiskt, sinnligt och rumsligt pröva olika scenarier och roller, relationer och positioner.” (Schantz, 2013, s.34)

Genom drama och gestaltning kan elever alltså utveckla många av dessa viktiga egenskaper i samspel med andra. Dewey menar att det dialektiska synsättet mellan teori och praktik skapar en bro som främjar ett mer effektivt lärande (Hartman, 2007, s.19).

5.3.2 Elevers och pedagogers intresse

Efter att ha sammanställt empirin gällande hur de olika pedagogerna beskriver att fritidshemmen jobbar med detta, upplever jag att de hade en gemensam syn på vikten av att elevernas intressen tas till vara på. Samtliga pedagoger tycks vara väl engagerade i kontinuerliga samtal med eleverna där deras synpunkter, idéer och önskemål framkommer.

På Solen och Molnet är fritidsråd ett viktigt verktyg för att kunna anpassa verksamheten efter elevernas intressen. Pedagogerna uttrycker sig följande om detta:

Pedagog A: Vi har ju väldigt kontinuerliga sådana här fritidsråd, där de säger liksom vad de vill göra, vad de vill köpa in... [...] vad de vill ha för verksamhet och så. Så vi har ju väldigt tydlig... väldigt mycket dialog med dem liksom.

Pedagog B: Fritidsråd har vi ju också, 3 gånger per termin ungefär. Där går man ju igenom om det är något speciellt som de vill göra och det mesta går ju att genomföra.

På Regnbågen använder man sig dock inte detta verktyg lika flitigt, utan menar på att den dagliga lyhördheten för eleverna är ett mer effektivt verktyg i deras verksamhet. Genom att observera elevernas lek, samt vara lyhörd för elevernas önskemål har de kunnat starta ett flertal projekt baserat på den kunskap som pedagogerna fått till sig på detta sätt. Pedagogerna ger som exempel på detta att de förra läsåret observerade under en tid, att en större grupp av elever ofta lekte "hästlekar" när det var fri lek. Med detta som grund startade de så småningom ett projekt med hästtema, varpå han uttrycker sig följande om detta:

Pedagog C: Vi observerar eleverna både där ute och här inne och spånar vidare på det vi ser [...] Hästtema var inte så populärt bland killarna i början, de tyckte att det var lite fäntigt. Då började vi prata om cowboys och så istället och då tyckte dom... ja då var det lite coolt ändå liksom. På så sätt fick vi tillslut med dem ändå.

Pedagogen uttrycker sig i ovan citat att det från början inte var något som intresserade killarna på fritidshemmet. Genom att lyfta fram temat på olika sätt hittade de ett sätt att även engagera de killar som inledningsvis varit ointresserade. Detta är ett tydligt exempel på hur pedagogerna lyckats inspirera eleverna till nya upptäckter. Genom att de elever som hade intresset från början, nu känner sig sedda och får utveckla detta intresse mer, kan de tänkas känna en samhörighet mellan sig själv och den omgivande världen, som i detta fallet är pedagogerna och den pedagogiska miljö som de vistas i. Att känna denna typ av samhörighet i relation till estetik kännetecknar ett pragmatiskt synsätt (Lindstrand & Selander, 2009).

Även pedagogerna från Solen och Molnet delar upplevelsen av att den kontinuerliga dialogen med och observationen av eleverna bidrar till att forma verksamheten. Elevernas röster presenteras i samtliga intervjuer som hörda och att de efter elevernas önskemål alltid försöker bemöta det till största mån. Bland annat så har elevernas intresse och idéer på senaste tid lett till att man på Solens fritidshem jobbat mer med programmering och Minecraft. Även på Molnets fritidshem har Minecraft varit ett populärt tema som önskats mer av eleverna. Ibland kan det dock vara svårt att bemöta eleverna idéer och önskemål, då det händer att dessa ligger utanför

pedagogernas beslut eller skolans möjligheter. Pedagog B tar upp följande exempel på ett sådant önskemål när jag frågar om de brukar ha möjlighet att bemöta elevernas förslag:

Pedagog B: Inte vissa grejer.. Typ att de vill ha en linbana har varit på tapeten under alla år jag har varit här, men det är ju svårt att genomföra. [...] Där ska vara plats och det ska byggas så.. så ja. Än så länge är här ingen linbana.

Att elevers fantasifulla idéer och önskemål inte alltid håller sig inom de ramar som pedagogerna har möjlighet att påverka, är inget nytt fenomen. Att eleverna på Molnets fritidshem upprepade gånger önskat en linbana kan, utifrån en forskningsavhandling gjord av Holmberg (2018), kategoriseras som “ogenomförbara/överflödiga önskemål”. Dessa önskemål beskriver hon som upprepade önskningar som redan tagits emot eller förslag som är utanför fritidshemmet och inflytandets gränser, tex hur skolgården ska utformas. I Holmbergs forskning utgår från de önskemål som tas upp i samband med fritidsråd och utöver redan nämnda kategori, presenterar hon även tre andra kategorier; justerbara önskemål, lyckades önskemål och outtalade önskemål. I och med fritidshemmets professionella uppdrag etableras rådets premisser såväl av ett krav på demokratiska processer som på utveckling och lärande mot vissa mål. (Holmberg, 2018)

Det kan vara värt att nämna att en balans mellan att basera verksamheten utifrån elevers intressen och att styra eleverna till nya upptäckter kan vara nyttig för elevernas utveckling. Som i exemplet med häst-temat eller Solens varierande av nya lekar, kan även aktiviteter som eleverna inte är bekanta med vara något som inspirerar elever att utveckla och utöka sina lekar och erfarenheter.

Lärandet i ett pragmatiskt perspektiv handlar mer om att skapa och förändra vanor som i sin tur gör att vi utvecklas, än att avbilda och representera verkligheten (Lindstrand & Selander, 2009). Genom att pedagogerna här är måna om elevernas intressen, önskemål och idéer utvecklas och förändras verksamheten i samspel med eleverna. Att pedagogerna leder samtliga elever till nya upptäckter och utmaningar har i enlighet med ett pragmatiskt synsätt, en viktig roll för elevers utveckling både som individ och i samspel med andra. Deweys dialektiska syn på relationen mellan individen och omvärlden speglar hur lärande skapas i handling och samspel med andra och hur man ur ett holistisk synsätt belyser att människans alla behov sätter förutsättningarna för hur den kan formas. (Dewey, 2004)

Vilken roll har då pedagogernas egna intressen i verksamheten? I analysen av de genomförda intervjuerna, framgår det att planeringen av de estetiska ämnena till viss del påverkas av pedagogernas egna intressen. På fritidshemmet Molnet, nämndes inget om pedagogernas intressen och dess påverkan på verksamheten men på både Solen och Regnbågen verkade det ha en betydande del. Ex säger pedagog A och C följande:

Pedagog A: Kunnig musikpersonal har vi också. I vår personalgrupp har vi ju tre stycken av sex som kan leda musik lixom. [...] Där valde vi lixom att satsa på musik... så vi plockade ut musik då.

Pedagog C: De som som sagt jobbar här har redan ett intresse för idrotten vilket gör att då har man oftast inte lika stort intresse för t.ex. musik. Då blir det lätt att man glömmer bort den delen.

Som ett genomgående tema handlar fritidshemmens valda ämnesfokus i grund och botten på de tillgångar man har bland pedagogerna. Man tar tillvara på pedagogernas erfarenheter och kunskaper och formar därefter undervisningen. Resultatet av detta har i dessa fall blivit att Solens fritidshem har störst fokus på musik, varpå Regnbågens fritidshem mestadels fokuserar på idrott och rörelse. Att ta tillvara på den kompetens som finns i huset är inledningsvis ett smart och effektivt sätt att skapa en meningsfull verksamhet, men det blir här viktigt att det inte trampar elevernas intressen på tårna. I enlighet med både fritidshemmets läroplan (lgr 22) och pragmatismens pedagogik, ska undervisningen ta sin utgångspunkt i elevernas behov, intressen och erfarenheter (Lgr 22, s.25). Värt att nämna angående Regnbågens fritidshem, är att då skolan har en idrottsprofil, kan även elev-intresset för idrott förväntas att vara väldigt stort. Med anledning av detta hade man kunnat tänka sig att skolans ledning har en intention att anställa personal som delar det intresset, men av anledning att denna slutsats inte kan fastställas av min empiri, poängterar jag ytterligare att det endast är en spekulation. På samma sätt som pedagogernas intresse för musik eller idrott har påverkat verksamhetens utformning, har även deras avsaknad av intresse för drama gjort detta. En pedagog nämner att de medvetet valt bort detta ämne från början i tolkningen av att de inte nödvändigtvis inte behöver beröra alla estetiska ämnen varpå de valde bort det ämne som ansågs minst intressant från pedagogernas sida. Den andra pedagogen berättade att de gjort ett försök att påbörja en teaterföreställning där tanken var

att skapa ett samarbete mellan fritidshemmet och musikundervisningen, men då ingen av pedagogerna egentligen hade något större intresse av ämnet, rann projektet ganska snabbt ut i sanden och lades på hyllan.

5.5 Sammanfattning

I avsnittet ovan har jag utifrån studiens grundläggande frågeställning *“I vilken utsträckning planeras och genomförs de olika estetiska ämnena på fritids?”* presenterat och analyserat studiens resultat. Genom de kvalitativa intervjufrågorna har jag fördjupat mig i frågeställningen och på så sätt även i fritidshemmens verksamhet. I första avsnittet *“Estetiska arbetsformer i undervisningen”* har jag i ett deskriptivt avsnitt presenterat i vilken utsträckning de olika estetiska ämnena bild, drama, dans och lek erbjuds och arbetas med i fritidshemmens pedagogiska verksamhet. Fritidshemmen visade sig till största del ha mestadels likheter i relation till hur förutsättningar, kunskap och intresse påverkar verksamhetens utformning. I andra avsnittet *“Möjligheter och hinder”* presenterades och jämfördes pedagogernas upplevelser kring de försvårande samt förmildrande omständigheterna som spelade en viktig roll i pedagogernas arbete. I analysen av empirin kunde jag konstatera att den största möjligheten, i relation till de estetiska ämnena, var att de hade tillgång till skolans estetiska salar samt en musiklektör som höll i en musiklektion varje vecka. Hinderna som upplevdes var delvis bristen på en egen fritidssal, vilket försvårar verksamheten då de får vistas i vanliga klassrum som i slutet av varje dag måste återställas. Ett annat hinder som upplevdes var svårigheterna med att hinna få med allt i läroplanen då man upplevde att det var på lite tid i relation till att det oftast inte är mer än 90 minuter mellan att fritids börjar och när de flesta eleverna börjar gå hem. I tredje och avslutande avsnittet *“Planering och variation”* delades analysen in i två delar där jag först presenterade och jämförde de olika fritidshemmens veckoscheman. Här kunde jag se tydliga samband kring hur fritidshemmen på liknande sätt planerar sin verksamhet. I andra delen analyserades hur elevers respektive pedagogers intresse spelar roll och får ta sin plats i verksamheten, varpå jag som slutsats kan konstatera att man på samtliga fritidshem var väldigt mån om att elever skulle få sin röst hörd. Två av tre fritidshem använde sig bland annat av fritidsråd där eleverna fick möjlighet att uttrycka idéer och önskemål kring den kommande verksamhetens utformning. Ett annat verktyg som alla fritidshemmen implementerade var att genom lyhördhet, observation och engagemang skapa sig en förståelse av vad eleverna var intresserade av och därefter bygga vidare på detta för att erbjuda eleverna en mer meningsfull fritid.

6. Diskussion

I detta avsnitt följer ett sammanfattande avsnitt där jag presenterar slutsatser i relation till yrkesrelevans och vidare arbetsutveckling inom de estetiska ämnena. Vidare diskuterar jag studiens resultat med anknytning till pedagogernas utbildningsbakgrund, tidigare presenterad forskning samt studiens metodval. Avslutningsvis presenteras även förslag på vidare forskning.

6.1 Slutsatser

Studiens empiri visar att pedagogerna på de undersökta fritidshemmen på ett eller annat sätt planerar för de estetiska ämnena i sin verksamhet, med undantag för drama som ingen av fritidshemmen berörde. Detta berodde framförallt på grund av en intressebrist hos pedagogerna men även den rådande pandemin nämns som orsak till avsaknaden av detta ämne. Av de estetiska ämnen som planerades var det på samtliga skolor 1-2 ämnen som fick störst fokus och fick ta sin plats i verksamheten varje dag eller varje vecka, varpå de andra ämnena endast berördes vid enstaka tillfällen. På samtliga fritidshem var leken det mest berörda ämnet, där den fria leken utomhus var dominerande, med visst inslag av organiserad/planerad lek. Utöver leken hade samtliga även musiklektioner varje vecka som gick på rullande schema. Övriga ämnen fick inte lika mycket tid eller planering och speciellt genom avsaknaden av drama visade detta på en tydlig obalans. Det vi dock behöver ha i åtanke, som också alla pedagoger nämnde, är att pandemin och restriktionerna drastiskt har förändrat den ordinarie verksamheten. Detta är exempelvis en anledning till varför den mesta tiden spenderas utomhus, vilket lett till att den fria leken fått större utrymme än tidigare.

Genom fritidsråd och/eller observationer försökte samtliga pedagoger möta och ta vara på eleverns intressen, önskemål och behov. På Regnbågens fritidshem hade man inga fritidsråd, utan hade större fokus på observation och engagemang, där pedagogen kunde ge flertalet exempel på hur de på detta sätt skapat arbetsområden som byggde vidare på och utvecklade elevernas intressen och utmanade dem till nya upptäckter. På Solen och Molnet var det ett större fokus på fritidsråden, men även här nämnde pedagogerna att de såklart även var lyhörda för elevernas

önskemål utanför råden. Pedagogerna försökte även utmana och inspirera eleverna genom att introducera dem till nya och varierande lekar, speciellt under den fria leken utomhus.

De möjligheter som pedagogerna upplevde i verksamheten, kopplat till de estetiska ämnena, var att det under fritidstiden hade tillgång till alla de estetiska salarna, vilket skapade möjligheter för att använda både tillhörande material och redskap. Exempelvis kan de i musiksalen använda instrumenten och i idrottsalen använda bollar, plintar och tjockmattor. Detta är en viktig tillgång för fritidshemmen då samtliga saknar egen fritidssal. Detta är det hinder som alla pedagogerna beskriver som den största. Då de använder salar som under dagarna används för skolans ordinarie undervisning, behöver de alltid återställa i slutet av dagen vilket gör det svårt att spara arbeten, samt förvara och ha material tillgängligt för eleverna på fritids. Ytterligare hinder som nämns av pedagogerna är bristen på tid. De upplever att det är svårt att hinna med allt som står i läroplanen, på den lilla tid som finns från det att fritids börjar, tills de flesta eleverna börjar gå hem. Pedagogerna menar på att de oftast bara har ca 1,5h innan majoriteten av eleverna börjar att gå hem, vilket gör det svårt att t.ex. fortsätta ett projekt efter det.

6.2 Jämförelse med tidigare forskning

Studiens forskningsområde är som tidigare nämnt begränsat och därav är den forskning som presenterats i studien inte 100% jämförbar rakt av med min studies resultat. Forskningen som tidigare nämnts berör till största del de estetiska ämnenas vikt och påverkan på elevers resultat och utveckling, då detta var de områden som tidigare beforskats. På så sätt är det svårt att rakt av jämföra den forskning som presenterats i tidigare avsnitt, med denna studiens resultat. Pga detta presenteras istället vilka erfarenheter, färdigheter och kunskaper, utifrån tidigare forskning, som eleverna får möjlighet att utveckla utifrån pedagogernas planering av de estetiska ämnena.

De estetiska ämnen som samtliga fritidshem berörde mest och planerades för varje vecka var musik och lek. Som Klingberg (2011) presenterar i sin forskningsstudie, resulterar musicerande och musikutövning till ett ökat arbetsminne, främjar läs- och skrivutveckling, samt ökar samarbetsförmågan. Empirin av min studie visade på att samtliga fritidshem kontinuerligt berörde ämnet musik, främst genom lektioner men även via de fredagsdiscon som ägde rum där

eleverna till musiken även fick dansa och röra på sig. Genom att fritidshemmen varje vecka har dessa musiklektioner, ges eleverna goda möjligheter att utveckla dessa färdigheter genom musikens estetik. Elvstrands studie (2019) visade på att leken är ett viktigt verktyg för lärande då elever genom leken lär känna både sig själv och andra samtidigt som det utvecklar kommunikationsförmågan och självtilliten. I leken kan eleverna testa och förhålla sig till olika roller och regler, samt utveckla sin fantasi. Studiens empiri visade tydligt att leken, både fri och planerad, på samtliga fritidshem var den dominerande estetiska lärprocessen. Genom detta ges stora möjligheter till utveckling av nämnda färdigheter. I Bamfords forskning (2009) talas det om två olika sätt för estetiskt lärande. Det första, "lärande till estetiken", kan man utifrån studiens resultat koppla till den fria lekens färdighetsutveckling. Det andra, "lärandet genom estetiken" kan kopplas till den planerade/uppstyrdade undervisningen av de estetiska ämnena som exempelvis musiklektionerna. Samtlig tidigare forskning som tagits upp i denna studie pekar på vikten av estetiken och hur alla de estetiska ämnena tillsammans har en viktig del i utbildningen, vilket som tidigare nämnt också tydligt står i läroplanen (Lgr 22).

6.3 Reflektion av metodval

Studiens resultat har framkommit av den empiri som samlats in vid de 3 kvalitativa intervjuerna som genomförts. Den initiala tanken var att genomföra minst 2 intervjuer på vardera skola men då en av skolorna endast hade möjlighet att ställa upp med 1 pedagog, valde jag att göra samma antal intervjuer på samtliga skolor. Detta för att kunna analysera intervjuerna utifrån samma förutsättningar och kunna sammanställa resultatet på ett rättvist sätt. Det blev därmed av högsta vikt att säkra kvaliteten på intervjuerna och noga se till så att jag fick all information jag var ute efter. Detta gjorde jag genom att aktivt ställa följdfrågor för att deltagaren skulle utveckla sitt svar, samt att jag kontinuerligt återberättade informationen jag fått för deltagaren för att säkerställa att jag uppfattat svaret korrekt. På så sätt kände jag ändå att jag fick tillräckligt med tillförlitlig information om hur de estetiska ämnena planeras för och genomförs i fritidsverksamheten. Det faktum att dock endast en av de intervjuade pedagogerna har fullständig utbildning kan eventuellt påverka studiens empiri och resultat jämfört med om samtliga deltagare hade haft rätt utbildning. Värt att nämna är dock att även om pedagogerna på Molnet och Regnbågen saknade rätt utbildning, har dessa i praktiken fortfarande en arbetsroll som innefattar

samma ansvar och roll som en fritidspedagog. På så sätt blir empirin från dessa deltagare fortfarande högst relevant för studien, även om det är viktigt att benämna att deras utbildningsbakgrund eventuellt kan spela roll. Hade studien förstorats där fler intervjuer hade genomförts på fler skolor, dvs där man även hade genomfört intervjuer på kommunala skolor, hade det skapat en större bredd i resultatet. Utifrån detta hade man då kunnat analysera huruvida det fanns några skillnader i undervisningen och verksamheten mellan dessa. Med tanke på studiens tidsram samt att jag skrivit detta examensarbete helt ensam, var detta inte en möjlighet för mig att genomföra. Hade inte heller rådande restriktioner funnits, hade jag även kunnat genomföra gruppintervjuer med elever eller exempelvis observationer. Med alla bidragande faktorer blev studien som sagt relativt liten i storlek men trots det viktig och bidragande för framtida forskning.

6.4 Förslag på vidare forskning

Då forskningsarenan inom fritidsverksamheten redan är stam, tycker jag först och främst att all forskning gällande specifikt fritidshemmets verksamhet är högst relevant att vidare beforska. Då jag inte hittade någon forskning alls om huruvida de estetiska ämnena planeras och genomförs i fritidsverksamheten, varken i Sverige eller internationellt, blir detta självklart också ett område som bör beforskas mer. Speciellt då det överlag finns desto mer forskning om de estetiska ämnenas stora betydelse för elevers utveckling. Trots att denna studie och dess resultat är av det mindre omfånget, ger det en inblick i fritidsverksamhetens arbete med de estetiska ämnena, samt vad som försvårar och underlättar verksamheten för detta. Vidare forskning inom samma område hade genom en större studie kunnat skapa bredare kunskap, där resultatet sedan i ett större omfång kunnat generaliseras. Vidare forskning hade även kunnat undersöka elevernas perspektiv för att skapa bredd i forskningen där elevernas upplevelser av både de estetiska ämnena, samt huruvida de anser att deras önskemål och tankar bemöts och tas till vara på av pedagogerna.

7. Referenser

Areljung, Sofie (2019). Science-arts as verbs: New figurations in early childhood. I: P. Burnard & L. Colucci-Gray (Red.). *Why Science and Arts Creativities Matter: STEAM (Re-)Configurings for Future-Making Education*. Nederländerna: Brill Sense Publishing.

Bamford, Anne (2009) *The wow factor – Global research compendium on the impact of arts in education*. Munster: Waxmann Verlag GmbH Germany

Canadian center of science (2018). *Aesthetic Education for Young Children in Taiwan: Importance and Purpose*. International education studies.

<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1192526.pdf>

Christoffersen, Line & Johannessen, Asbjørn (2015). *Forskningsmetoder för lärarstudenter*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Den europeiska kodexen för forskningens integritet (2018). Berlin: ALLEA - All European Academies. Tillgänglig online:

https://www.vr.se/download/18.7f26360d16642e3af99e94/1540219023679/SW_ALLEA_Den_europeiska_kodexen_f%C3%B6r_forskningens_integritet_digital_FINAL.pdf

Dewey, John (1958). *Art as experience*. 11 upplagan. New York: Capricorn

Dewey, John (2004). *Individ, skola och samhälle*. Stockholm: Natur och kultur

Dewey, John (2005). *Art as experience*. Perigee trade paperback ed. New York: Penguin books

Elvstrand (2019). *Fritidshemmets möjligheter*. 1 uppl. Lund: studentlitteratur.

Falkner, Carin & Ludvigsson, Ann (2016). *Fritidshem och fritidspedagogik [elektronisk resurs] en forskningsöversikt*. Lund: Kommunförbundet Skåne. Tillgänglig på internet:

<http://kfsk.se/larandeocharbetsliv/barn-och-utbildning/fou-skola/forskning-korthet/>

God forskningssed (2024). Stockholm: Vetenskapsrådet. Tillgänglig online:

<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html>

Hartman, Sven (red.) (2007). *Individ, skola och samhälle utbildningsfilosofiska texter*. Enskede: TPB

Holmberg, Linnéa (2018). *Konsten att producera lärande demokrater*. Stockholm: Stockholms universitet, 2018

Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-151870>

Justesen, Lise & Mik-Meyer, Nanna (2011). *Kvalitativa metoder: från vetenskapsteori till praktik*. Lund: Studentlitteratur

Karlsson, Marie & Häikiö, Tarja (2014). *Bild, konst och medier för yngre barn; kulturella redskap och pedagogiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Klingberg, Torkel (2011) *Den lärande hjärnan*. Stockholm: Natur och kultur.

Lundgren, Ulf P., Säljö, Roger & Liberg, Caroline (red.) (2020). *Lärande, skola, bildning. Femte utgåvan* [Stockholm]: Natur & Kultur

Lindstrand, Fredrik & Selander, Staffan (red.) (2009). *Estetiska lärprocesser: upplevelser, praktiker och kunskapsformer*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Styrning och ledning av fritidshemmet: [Elektronisk resurs] : Kommentarer till Skolverkets allmänna råd om styrning och ledning av fritidshemmet. (2023). Skolverket

Tillgänglig på Internet:

<https://www.skolverket.se/publikationsserier/allmanna-rad/2023/styrning-och-ledning-av-fritidshemmet>

Skolverket (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet: Lgr22*

<https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr22-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>

Littmarck, Sofia, Jansson, Magnus, Bevemyr, Mats & Elvstrand, Helene (2023). *Fritidshemmets fysiska lärmiljöer [Elektronisk resurs] Förutsättningar för och planering av inomhusmiljöer för varierade handlingserbjudanden.* Barn. 41:4, 100-117

Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-199518>

Nilsson, Marco (2014). Att samla in kvalitativa data - halvstrukturerade intervjuer. I: Hjerm, Mikael, Lindgren, Simon & Nilsson, Marco. *Introduktion till samhällsvetenskaplig analys.* Malmö: Gleerup

Rasmusson, Viveka & Erberth, Bodil (2008). *Undervisa i pedagogiskt drama.* Lund: Studentlitteratur

Rohlin, Malin (2013). *Meningsskapande fritidshem - studio som arena för multimodalt lärande.* 1 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Schantz, Ulrika Von (2013). Drama i demokratins namn. I: Rohlin, Malin. *Meningsskapande fritidshem - studio som arena för multimodalt lärande.* Lund: Studentlitteratur.

SOU 1999:63. *Att lära och leda - del 1.*

<https://data.riksdagen.se/fil/0C772CB8-EAD5-4FB6-9F0B-CD9FE31ED43E>

Sternudd, Mia (2000). *Dramapedagogik som demokratisk fostran?* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis

Thorgersen, Ketil (2013). Musik som estetisk kommunikation i fritidshemmet. I: Rohlin, Malin. *Meningsskapande fritidshem - studio som arena för multimodalt lärande*. Lund: Studentlitteratur.

Wikström, Britt-Marie (2003). *Estetik och omvårdnad*. 2 upplagan. Lund: Studentlitteratur

Yi-Huang (2020). *Teaching principles for aesthetic education: Cultivating taiwanese children's aesthetic literacy*. Taiwan: Ching Kuo Institute of Management and Health.

Åsén, Gunnar (2018). *Bildundervisning och lärande genom bilder*. Stockholm: Liber

8. Bilagor

Bilaga 1-4 - informationsbrev/samtyckesblankett

19-04-21

På lärarutbildningen vid Malmö universitet skriver studenterna ett examensarbete på avancerad nivå. I detta arbete ingår att göra en egen vetenskaplig studie, utifrån en fråga som kommit att engagera studenterna under utbildningens gång. Till studien samlas ofta material in vid skolor, i form av t.ex. intervjuer och observationer. Examensarbetet motsvarar 15 högskolepoäng, och utförs under totalt 10 veckor. När examensarbetet blivit godkänt publiceras det i [DiVA](#), Digitala Vetenskapliga Arkivet. Det är Malmö universitets plattform för registrering och visning av publikationer som produceras av universitetets forskare, lärare och studenter.

Samtycke till medverkan i studentprojekt

Hej,

Mitt namn är Julia Elmskog och jag är student på lärarutbildningen med inriktning fritidshem. Jag går nu mitt sista år på Malmö Universitet och tar därmed min examen till sommaren.

Det sista vi har kvar av utbildningen är nu examensarbetet där vi ska utföra en studie inom valt område. Mitt examensarbete handlar om att undersöka pedagogers planering av arbete med de olika estetiska ämnena i sin verksamhet. Min undersökning har störst fokus på hur planeringen. Jag vill i min studie utföra intervjuer med en grupp fritidspedagoger på en skola och vill nu fråga er om ni hade varit intresserade av att delta i dessa intervjuer.

För att samla in data material till min studie, tanken är att jag genomför intervjuer via zoom p.g.a. rådande situation med covid-19. De medverkandes personuppgifter kommer att vara anonyma, dvs att varken namn, ålder eller epost kommer att tas med studien. Intervjun skall spelas in i syftet att transkribera samtalet. samt samla in samtycke för medverkan. Samtycket sker muntligt i början av intervjun.

Ljudinspelning kommer att ske med zooms inspelningsfunktion, privata mobiler används alltså inte vid insamling av material. Materialet kommer sedan endast att hanteras av mig.

Allt insamlat material och personuppgifter lagras på Malmö Universitets server under arbetet med examensarbetet och förvaras öatkomligt på Malmö Universitet.

Mitt projekt utgår från Vetenskapsrådets forskningsetiska principer ([God forskningssed 2017](#)) som bland annat avser följande avseenden:

- Medverkan baseras på samtycke och detta samtycke kan när som helst återkallas. Alla som tillfrågas har alltså rätt att tacka nej till att delta, eller (om de först tackar ja) rätt att avbryta sin medverkan när som helst, utan några negativa konsekvenser.
- Deltagarna kommer att avidentifieras i det färdiga arbetet.

- Materialet kommer enbart att användas för aktuell studie och kommer att förstöras när denna är
är
examinerad.

.....
Studentens underskrift och namnförtydligande

Ansvarig handledare på Malmö universitet: Doróta Lembrez

Kursansvarig på Malmö universitet: Carolina Martinez

Kontaktuppgifter till student (tfn nr, e-post):

E-post: julia.elmskog@gmail.com

Telefonnummer: 07223292502

Kontaktuppgifter Malmö universitet:

www.mau.se

040-665 70 00

Information om Malmö universitets behandling av personuppgifter

Personuppgiftsansvarig	Malmö universitet
Dataskyddsbud	dataskyddsbud@mau.se
Typ av personuppgifter	Namn, anteckning av lärandesituation, bild och/eller filmklipp samt ditt samtycke till att Malmö universitet behandlar dessa personuppgifter.
Ändamål med behandlingen	För att möjliggöra undervisnings- och examinationssituationer i skolmiljö för studenter vid Malmö universitets lärarutbildning.
Rättslig grund för behandling	Ditt samtycke.
Mottagare	Personuppgifterna kommer endast användas i utbildningssyfte inom ramen för lärarutbildningen vid Malmö universitet och kommer inte att spridas vidare till någon annan mottagare.
Lagringstid	Malmö universitet kommer spara dina personuppgifter så länge de behövs för ovan angivet ändamål eller till dess att du återkallar ditt samtycke. Efter genomförd kurs/program kommer personuppgifterna att raderas. Malmö universitet kan dock i vissa fall bli skyldiga att arkivera och spara personuppgifter enligt Arkivlagen och Riksarkivets föreskrifter.
Dina rättigheter	Du har rätt att kontakta Malmö universitet för att 1) få information om vilka uppgifter Malmö universitet har om dig och 2) begära rättelse av dina uppgifter. Vidare, och under de förutsättningar som närmare anges i dataskyddslagstiftningen, har du rätt att 3) begära radering av dina uppgifter, 4) begära en överföring av dina uppgifter (dataportabilitet), eller 5) begära att Malmö universitet begränsar behandlingen av dina uppgifter. När Malmö universitet behandlar personuppgifter med stöd av ditt samtycke, har du rätt att när som helst återkalla ditt samtycke genom skriftligt meddelande till Malmö universitet. Du har rätt att inge klagomål om Malmö universitets behandling av dina personuppgifter genom att kontakta Datainspektionen, Box 8114, 104 20 Stockholm.

Samtycke

Härmed samtycker jag till att medverka i ovan beskrivna studentprojekt, samt bekräftar att jag har tagit del av informationen om Malmö universitets behandling av personuppgifter, och Vetenskapsrådets forskningsetiska principer, som säger att

- medverkan baseras på samtycke och detta samtycke kan när som helst återkallas. Alla som tillfrågas har alltså rätt att tacka nej till att delta, eller (om de först tackar ja) rätt att avbryta sin medverkan när som helst, utan några negativa konsekvenser.
- deltagarna kommer att avidentifieras i det färdiga arbetet.
- materialet kommer enbart att användas för aktuell studie och kommer att förstöras när denna är
examinerad.¹

Namn: .....

Namnförtydligande: .....

Dagens datum: .....

---

¹ [God forskningsetik 2017](#)

Bilaga 5 - Intervjufrågor

Mina intervjufrågor var följande:

1. I läroplanen för fritidshemmet står det att undervisningen ska innehålla skapande av olika estetiska arbetsformer där bild, musik, dans, drama och lek ingår. Hur jobbar ni för att få med de olika delarna i undervisningen?
2. Finns det något estetiskt ämne som erbjuds mer än något annat? Isåfall vilket och vad beror det på?
3. Vilka möjligheter och hinder finns i arbetet med de estetiska ämnena? Finns det något som försvårar/underlättar arbetet och planeringen?
4. Hur ser planeringen ut för de estetiska ämnena? Hur ofta erbjuds det? Hur varierar ni mellan de olika ämnena? Görs det pedagogiska planeringar?
5. Hur jobbar ni för att försöka möta elevernas olika intressen? Känner ni att de utmanas och inspireras till nya upptäckter/intressen?
6. Kan ni ge exempel på hur ni jobbat med de olika ämnena den senaste tiden? Vilka aktiviteter eller liknande har genomförts?